

KRITISK FRAMSTÄLLNING

AF

HERBERT SPENCER'S "PRINCIPLES OF PSYCHOLOGY".

AKADEMISK AFHANDLING,

SOM

FÖR ERHÅLLANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD

VID

LUNDS UNIVERSITET

MED TILLSTÅND

AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETEN I LUND

KOMMER ATT OFFENTLIGEN FÖRSVARAS

Å LÄROSALEN N:o 6 LÖRDAGEN DEN 26 MAJ 1883

KL. 10 F. M.

AF

JOHAN THYRÉN

FILOSOFIE LICENTIAT.

Det är ej en tillfällighet, att Shakspeare, den man, som säkrare än någon annan förstod att skåda ned i människohjärtats djup, uppväxte ur Englands folk. Ju mera man lär känna af Englands litteratur, desto tydligare erfar man, att de psykologiska observationerna där hafva sin klassiska mark. Denna iakttagelse besannar sig lika mycket inom poesien som inom den vetenskapliga psykologien. Dickens, Thackeray, Scott, äro namn, tillräckliga att frammana skaror af oförgängliga gestalter, tecknade med den mest öfvertygande psykologiska sanning. Till och med alla dessa engelska novellförfattare af andra och tredje rangen, äro i allmänhet just i praktisk människokännedom öfverlägsna sina medbröder inom andra nationer. Det är den sällsynta föreningen af en inåtgående själsriktning med en skarp och säker observationsförmåga, som gör Engelsmännen till födda psykologer, som gör, att Tyskarne, hos hvilka det förra, och Fransmännen, hos hvilka det senare anlaget är öfvervägande, med all ansträngning hafva svårt att följa dem.

Den engelska jordens förmåga att framalstra psykologiska iakttagare har ej minst kommit den närvarande tiden till godo. Två af samtidens förnämste forskare inom den vetenskapliga erfarenhetspsykologiens område bära därom vittnesbörd: *Bain*, den deskriptiva psykologiens erkände mästare, och *Spencer*. Bain har inskränkt sina forskningar till logik och psykologi; Spencer åter har efterhand framställt ett helt "System of Philosophy". Redan detta faktum skulle gifva Spencer en exceptionel ställning inom engelska skolan. Men en sådan beredes honom ännu säkrare genom karaktären af hans filosofi. Den vill näm-

ligen hvarken vara idealistisk, såsom Hamiltons och Mansels, eller realistisk i samma mening som de flesta öfriga engelska filosofemerna, utan söker att intaga en medlande ställning mellan båda. Starkt påverkad af Kant (ehuru väl mest medelbart genom de båda nyssnämnda Kantianerne), utgöres dock dess ledande tanke af den s. k. evolutionsteorien ¹⁾. Denna åter ter sig såsom en sammansmältning af den Darwinska hypotesen för organismernas utveckling med läran om kraftens oförstörbarhet, hvilken efter Mayer och Joule blifvit upphöjd till fysisk grundlag ²⁾. Vi skola i några få ord söka att antyda de vigtigaste grunddragen af Spencers allmänna verldsåskådning.

Tillvaron af ett *absolut* är för Spencer själfklar, såsom förutsatt redan i hvarje tanke om ett *relativt*. Men lika säkert anser han det vara, att hvarje *bestämd* uppfattning af det absoluta är för det relativa subjektet en omöjlighet. Endast i en *obestämd* medvetenhetsakt kan detta liksom ana det absoluta. Men det relativa medvetandet måste likväl ytterst stödja sig på vissa bestämda begrepp, hvilka, då de i sig själfva äro relativa och likväl af medvetandet fattas såsom yttersta principer, ej kunna undgå att blifva själfmotsägande, ehuru det relativa medvetandet ej kan komma ifrån dem. Dessa principer äro rum, tid, materia, rörelse, kraft. Ursprungligast af dem alla är kraftens begrepp. *Kraftens oförstörbarhet* ("The persistence of force") är den sista lag, hvartill vi komma. Den är ett nödvändigt villkor för all filosofi och för allt vetande. Den förutsättes såväl för riktigheten af den enklaste iakttagelse som vid hvarje steg af den mest invecklade induktion. Den ensam går ut öfver erfarenheten, i det den ligger till grund för all erfarenhet. Ehuru en relativ lag, utgör den sålunda den yttersta modifikation af det absoluta, till hvilken vi kunna framtränga. Dess närmaste korollarier äro följande lagar: tillvaron af en fast *verldskausalitet*, *equivallensen* vid krafterns transformation, *rörelsens* försiggående i *rytm* och i linien af *minsta motstånd*. Den genomgående verkningen af dessa

¹⁾ Ordet *evolutio* förekommer inom filosofien redan hos Leibnitz i en liknande betydelse. Han använder det för att beteckna den successiva utvecklingen till fullständiga organismer af alla de frön, som, enligt hans tanke, ligga inneslutna i hvarandra. Den motsatta processen, eller döden, uttryckes med *involutio*.

²⁾ Spencer hade likväl åtminstone antydt sin evolutionsteori före utgifvandet af Darwins "Origin of species". Darwin nämner honom därför också i företalet till detta verk såsom en bland sina föregångare. F. ö. sammanfaller Spencers hypotes icke med Darwins, idet den icke uteslutande eller ens företrädesvis betonar det "naturliga urvalet" såsom drifkraften vid organismernas utveckling.

abstrakta lagar i hvarje konkret fenomen delar sig i två faser. Den första af dessa faser utmärker sig genom *samling* ("concentration") af *materia*, åtföljd af *förlust af rörelse*. Den andra däremot utmärker sig genom *upptagande* ("absorption") af *rörelse* och *förskingring af materia*. Dessa båda processer, hvilka kunna betecknas såsom *utveckling* och *upplösning* resp., genomlöpas äfven af fenomenet i sin totalitet, universum. Hvad utvecklingen beträffar, måste dess närmare förlopp i särskilda fall bestämmas på induktiv väg. Astronomien lär oss solsystemets, Geologien jordklotets, Biologien de organiska lifsprocessernas, Psykologien medvetandets och Sociologien samhällslifvets utveckling. Filosofien har att söka det gemensamma i dessa olika processer. Den finner uttrycket för detta gemensamma i tre lagar, hvilka samtliga kunna föras tillbaka på lagen för kraftens oförstörbarhet. Den första af dessa lagar lär *ovaraktigheten* ("the instability") af *allt homogent*. Om en likartad mångfald (t. ex. af atomer) är gifven, så står hvar och en af dess enskilda delar i olika förhållande såväl till totaliteten af de öfriga, som till totaliteten af mångfaldens omgifningar. I det sålunda hvar och en af de enskilda delarna påverkas af en olika kraftresultant, blir verkningen en olika på hvar och en: det *homogena* går öfver till ett *heterogent*. Den andra lagen innehåller, att *hvarje verkning mångfaldigas*. Hvar och en kraft, som träffar den numera heterogena massan, åstadkommer nemligen olika förändringar i hvar och en af massans olika delar. Olikheten mellan de särskilda förändringarna blir större, i samma mån som heterogeneiteten mellan massans särskilda delar tilltager. Och ej nog därmed. Hvar och en af de partiella förändringarna blir själf åter orsak till sekundära förändringar, olika, äfven de, för hvarje del af massan. Dessa sekundära förändringar blifva på samma sätt upphof till tertiära, o. s. v. in infinitum. Den tredje lagen utsägar *likartade delars segregation* (d. ä. utsöndrande och sammanförande i grupper för sig själfva). Hos likartade delar måste nämligen en och samma kraft frambringa liknande verkningar, liksom när vinden samlar massor af torra löf invid gårdsgårdarna i skogen eller åtskiljer gruset från den finare sanden.

Tillämpade i det konkreta, gifva dessa lagar upphof åt en utveckling från "*obestämd och osammanhängande homogeneitet*" till *bestämd och sammanhängande heterogeneitet*". Om t. ex. den ursprungligen homogena atommassan utbildas till en mångfald af kemiska elementer, så är detta tydligen en utveckling till heterogeneitet. Men därjämte eger en större kohærens rum mellan de till ett element förenade atomerna än emellan den föregående homogena mas-

sans atomer. Och likaså utmärkes det nya tillståndet af större bestämdhet, i det hvarje element har flere bestämda egenskaper, som skilja det från de öfriga.

Det ingår ej i vår plan att här följa evolutionen inom alla dess ofvannämnda sfärer. Vi måste inskränka oss till den psykologiska delen af Spencers filosofiska system och komma följaktligen att beröra evolutionshypotesen endast försåvidt den utgör ett integrerande moment också i denna afdelning af systemet.

Det förnämsta af Spencers hithörande arbeten är hans "Principles of Psychology" ¹⁾. Såsom titeln antyder, hafva vi här ingalunda att vänta detaljundersökningar inom speciella psykologiska områden, såsom Bain så förtjänstfullt har utfört dem ²⁾. I stället vill Spencer i detta verk en gång för alla hafva lagt den grundval, på hvilken den speciella psykologiens byggnad af framtiden måste uppföras. Denna grundval består af två lag. Å ena sidan sträfvat han att bringa psykologien i samband med evolutionens ofvannämnda lagar. Detta sker i den "syntetiska" delen, där han söker ådagalägga den genom organismernas kedja fortgående *utvecklingen* såväl af *medvetandet* öfverhufvud ("general synthesis"), som af de särskilda *själsförmögenheterna* hvar för sig ("special synthesis"). Å andra sidan vill han undersöka människans medvetande, sådant det är *på en utvecklad ståndpunkt*, och uppvisa de enkla elementer, hvaraf det, enligt hans tanke, är sammansatt. Detta sker dels i en *analytisk*, dels i en *induktiv* del. Vi skola i den följande framställningen lägga hufvudvigten på dessa senare undersökningar, enär de flesta af de rent psykologiska frågorna knyta sig till dem. Af den syntetiska eller, såsom han äfven kallar den, den "objektiva" psykologien, hvilken öfverhufvud endast kan betraktas såsom en hypotes, skola vi blott gifva en kort resumé.

¹⁾ Af detta verk utkom första uppl. 1855, andra (fördubblade) 1870, tredje 1880. Då den tredje öfverhufvud öfverensstämmer med den andra, följa vi vid citaterna denna senare, såsom mera allmänt tillgänglig.

²⁾ Undantag härifrån göra de "korollarier", som S. har tillagt i de senare upplagorna, De skola tjäna såsom en öfvergång till sociologien.

I.

Utvecklingen af medvetandet.

Vi sågo, att läran om kraftens oförstörbarhet är den Spencerska filosofiens grundpelare. Det blir därför en hufvudsak för Spencer att förklara äfven *medvetandets* uppkomst och utbildning ur denna princip. Detta sker genom en vidlyftigt utförd fysiologisk hypotes ¹⁾, hvars grundtankar äro, att 1: ursprunget till de psykiska företeelserna är att söka i kontraktioner, uppväckta i homogena protoplasma-massor genom omedelbar beröring; att 2: i mån af upprepning, dessa kontraktioner, enligt lagen för rörelsens försiggående i minsta motståndets linie, börja bilda sig vissa bestämda vägar, hvilka under utvecklingens fortgång blifva nerver; att vidare 3:, på grund af samma lag, kontraktionsrörelserna och med dem det småningom uppstående nervsystemet blifva allt mera sammansatta, tilldess rörelsens hittills rent fysiska förlopp blir "*osäkert*" bland de många vägarna, och i och med detta dröjsmål processen ingår i en ny fas: *medvetandet* väckes och rörelsen blir "*frivillig*". Vi bortse emellertid här såsom framgent från den fysiologiska sidan och vända oss genast till Spencers "*allmänna syntes*", där vi hafva att följa medvetandets allmänna utveckling hand i hand med organismernas tillväxande komplikation.

A. Allmän Syntes.

Det är naturligtvis ej möjligt att med säkerhet bestämma den punkt på organismernas skala, där medvetandet först uppstår, äfven förutsatt, att en sådan fixerad punkt finnes. Vi måste därför i den psykiska serien medtaga alla stadier, om än så låga, där något spår af *organiskt* finnes. Sedan vi lyckats

¹⁾ Jfr Princ. of Psych. (2 uppl.) I, s. 507 ff. Spencer benämner denna del "*Physical Synthesis*."

uppställa och ordna denna serie, så uppstår genast en fråga, som vi måste besvara för att kunna hoppas att finna lagen för den psykiska utvecklingen. I det nämligen denna lag måste uppenbara sig ej mindre på de lägsta än på de högsta trappstegen, så gäller det att bestämma, om verkligen något gemensamt kan upptäckas mellan de lägsta organismernas lif och det mänskliga medvetandet i dess högsta potens. Till en början finna vi utan svårighet, att båda utgöras af "*kombinationer af heterogena växlingar*" (under ordet "*changes*" inbegriper Spencer äfven samtidigt bredvid hvarandra bestående olikheter). Men då denna definition skulle passa äfven på t. ex. en sjukdom, se vi oss nödsakade att tillägga lifvet karaktären *bestämmdhet* ¹⁾, hvilken egenskap icke på långt när i samma grad tillkommer sjukdoms- och förruttnelseprocesserna. Ännu sammanfaller definitionen med vissa oorganiska företeelsers, såsom kristallisationens; vi finna därför slutligen, såsom den för lifvet mest specifika bestämningen, att dess växlingar utgöra en *afpassning af inre förhållanden till yttre sinsemellan samtidiga och successiva förhållanden*. Allt efter denna afpassnings noggrannhet är lifvet lägre eller högre; då afpassningen hämmas, slutar lifvet; en absolut afpassning vore absolut lif. Den fullständiga definitionen på *lifvet* i dess högsta och lägsta yttringar blir sålunda: "*den bestämda kombinationen af heterogena växlingar, såväl simultana som successiva, i korrespondens med yttre sinsemellan samtidiga och successiva förhållanden*" ²⁾).

Trots allt skarpsinne, har S., såsom hvar och en lätt finner, ej kunnat undgå, att i denna definition, som tydligen sträfvat att omkläda lifsprocessen i funktioner af oorganiska principer, förutsätta definiendum. Det väsentliga af definitionen ligger tydligen i ordet *yttre*. Men denna bestämning förutsätter sitt korrelat *inre*. Och uppdelningen i ett yttre och inre åter förutsätter lifvets och medvetandets fenomen. Det är nämligen tydligt, att orden *yttre* och *inre* här ej kunna fattas såsom utmärkande endast rumsförhållanden. Ty att i denna mening en korrespondens mellan yttre och inre eger rum, d. v. s. att hvarje förändring inom universum motsvaras af en förändring (molekylrörelse) på hvarje punkt af universum; och således äfven inom hvarje organism, det är ett tydligt korollarium af lagen för kraftens oförstörbarhet, och har ännu alldeles intet med lifvets fenomen att skaffa.

¹⁾ Egl. *definiteness*, hvilket samtidigt uttrycker bestämdhet och begränsning.

²⁾ Jfr m. afs. på hithörande frågor Spencer, *Princ. of Biology* I, Ch. 4—5. S. har här i väsentlig mån anslutit sig till v. Baer.

Såsom man kunde förutse, blir luckan mellan det oorganiska och organiska för Spencer omöjlig att fylla. I det oorganiska finnes ingen motsats mellan ett yttre och ett inre. Vid gränsen till det organiska framstår denna motsats med ens, såsom genom ett trollslag.

Den lägsta formen af *korrespondens* mellan lifvet och dess omgifning är enligt Spencer den "*direkta och homogena*", der de yttre agentierna omedelbart beröra organismen och det alltid och öfverallt ¹⁾. Detta är förhållandet t. ex. med jästsvampen, som är oafbrutet inbäddad i det ämne, hvarmed den assimilerar sig. Lika den bekanta i smittkoppsvaret upptäckta bakterien etc. Ett steg högre möta vi den "*direkta, men heterogena*" korrespondensen, hvarpå växterna i allmänhet taget äro exempel ²⁾. Beröringen är äfven här omedelbar, hvadan rörelseorganer ej behöfvas, men de inverkan agentierna äro flere, hvilket medför en differentiation af näringsorganer: roten, som uppsuger näring ur jorden, bladen, som upptaga luft, o. s. v. Längre upp finna vi korrespondensen "*utsträcka sig i rummet*" ³⁾. Agentierna äro här skilda från subjektet genom ett *afstånd*, hvares tillryggaläggande eller (om det blott rör uppfattning) öfvervinnande, fordrar differentiation af särskilda organer. Spencer söker här med den moderna vetenskapens resultater stödja Demokriti urgamla påstående ⁴⁾, att alla sinnesorganerna äro modifikationer af känseln. I hvarje fall måste deras verksamhet förmedlas genom omedelbar beröring vare sig med kroppen själf eller med ett medium (t. ex. luft- eller eterpartiklar). Vi kunna här ej närmare ingå i detaljerna af dessa hypoteser, hvilka för öfrigt hafva mera med fysiologi och komparativ anatomi än med psykologi i egentlig mening att skaffa. Den tillväxande förmågan att öfvervinna rummet och denna förmågas samband med organismens utvecklingsgrad visar sig ej blott vid betraktandet af organismernas kedja såsom ett helt, utan äfven med afseende på den mänskliga civilisationens successiva faser. Man jämföre vilden, som endast känner, hvad han omedelbart sett eller hört, med den moderne geografen, geologen eller astronomen!

Samtidigt *utsträcker sig korrespondensen äfven i tiden* ⁵⁾. Vilket här-

¹⁾ Princ. of Psych. I, 295 ff.

²⁾ Princ. of Psych. I, 300 ff.

³⁾ Princ. of Psych. I, 304 ff.

⁴⁾ Jfr *Aristoteles*, de Sensu, 442, a, 29—b, 1.

⁵⁾ Princ. of Psych. I, 320 ff.

för är i viss mån gifvet redan i och med de yttre förhållandenas variation. Vi skulle således kunna säga, att redan växtens förändring med årstiderna vore en utsträckning af korrespondensen till tiden. Men i egentlig mening inträder denna korrespondensform först med medvetandet och erinringen, såsom då djuret söker undvika en *kommande* fara genom att fly för sin på afstånd varseblifne fiende. Spencer skiljer likväl skarpt mellan en lägre och en högre form äfven af den *medvetna* tidskorrespondensen: den förra förutsätter "endast *mekaniska* fenomen" (djuret, som flyr), den senare äfven "*icke-mekaniska*." Till denna senare och högre form finna vi, enligt Spencer, äfven hos de högre djuren blott antydningar (fogeln, som afvaktar ebbtiden för att flyga till kusten och söka föda; hunden, som nedgräver benet för morgondagens hunger o. s. v). Först hos människan framträder den utbildad, från urmänniskans första uppförande af hyddor eller samlande af vinterförråd till astronomens förutsägelse af förmörkelser eller kometer. Frågan, huru t. ex. myrans arbete för vintern och andra dylika komplicerade yttringar af den djuriska instinkten skola förklaras, utan tillhjälp af den "högre" tidskorrespondensen, vidrör Spencer här ej närmare.

Med organismens utveckling följer vidare korrespondensens tillväxt i *specialitet* ¹⁾. Till en del är denna korrespondensform ett korollarium af de redan nämnda. Öfvergången från det tillstånd, där näringen alltid och omedelbart är närvarande, till det tillstånd, där den medelst särskilda organer måste uppfångas; öfvergången härifrån till den i tid och rum heterogena korrespondensen, där blott vissa af de omgifvande objekterna såsom näring gripas, under det att andra lämnas såsom otjänliga — båda dessa äro lika många exempel på korrespondensens tilltagande specialitet. Specialiseringen blir emellertid allt noggrannare, i mån som allt flere objekter måste uppfattas med afseende på riktning, afstånd, utseende, och ur alla dessa synpunkter samtidigt. Sålunda utför djuret olika flykt- eller anfallsrörelser, allt efter det iakttagna föremålets olika utseende, rörelse och afstånd. Väljandet bland dessa rörelser förutsätter tydligen en tillväxt i specialiseringsförmåga vid iakttagelsen. Ja, de exakta vetenskaperna skilja sig, enligt Spencer, från dessa primitiva beräkningar endast därigenom, att de förra äro "kvantitativt förutseende", men de senare endast "kvalitativt". Från nyssnämnda exempel till kemistens på den kvantitativa analysen stödda beräkningar löper en sammanhängande kedja af allt mera specia-

¹⁾ Princ. of Psych. I, 329 ff.

liserade medvetenhetstillstånd. De medel, som befordra tillväxten i specialitet, äro: organernas differentiation ur det ursprungliga känselsinnet, vidare deras allt starkare uppöfning eller m. a. o. sensationernas fortgående differentiation; på ett högre stadium språket, o. s. v.

Korrespondensens specialisering är åtföljd af dess *generalisering*.¹⁾ Åtskilandet af det individuella måste enligt sakens natur inom medvetandet gå hand i hand med sammanfattningen af föremål, egenskaper och förhållanden till klasser. Spencer synes här vara böjd att inskränka den egentliga generalisations-korrespondensens uppträdande till ett senare stadium, hvilket likväl synes oss strida mot hans eget ofta uttalade påstående²⁾, hvartill vi nedan utförligare återkomma, att *all* varseblifning förutsätter ett klassificerande.

På samma gång som de yttre förhållanden, hvilka uppfattas af det gryende medvetandet, differentieras till en allt större mångfald, uppstå allt flere enkla medvetenhets-elementer, hvilka med hvarandra kunna ingå kombinationer³⁾. Således måste den växande specialiteten och generaliteten åtföljas af en växande *komplexitet*. I mån som kombinationer bildas, gifva dessa sedan upphof till komplexer af allt högre ordning. Denna progress visar sig, särskildt hvad den mänskliga civilisationen beträffar, nästan inom alla områden: den moderna tiden har i det så högt uppdrifna maskinbyggeriet lämnat ett af de mest talande exempel på inflytelsen af komplexitetskorrespondensens tillväxt.

På förhållandet mellan intrycken och den af dem framkallade rörelsen beror en annan korrespondensform. Då infusionsdjuret utför en rörelse, egnad att bringa ett till näring tjänligt föremål i dess våld, så modifieras denna rörelse af två motiver, hvilka inverka samtidigt: begäret efter föda och synförmimmelsen. Då djuret flyr för en fiende, bestämmes rörelsen åter af synförmimmelsen jämte fruktan. I båda fallen eger sålunda en *koordination* rum mellan två medvetenhetstillstånd⁴⁾, hvilka samverka, i det de modifiera hvarandras inflytande på den följande rörelsen. Det är blott ett vida mer kompliceradt fall af en dylik koordination, då ingenjören genom kombination af en mängd iakttagelser och vetenskapliga data, bestämmer det antal hästkrafter, hvarmed en ångbåt af gifven storlek etc. bör utrustas för att uppnå en viss hastighet.

¹⁾ Princ. of Psych. I, 342 ff.

²⁾ Princ. of Psych. passim, t. ex. II, 131 ff.

³⁾ Princ. of Psych. I, 350 ff.

⁴⁾ Princ. of Psych. I, 370 ff.

Koordinationskorrespondensen betingar, åtminstone på medvetandets högre stadier, en *integration* af medvetenhetstillstånd ¹⁾. Subjektets samtidiga uppfattning af ett flertal yttre förhållanden, och dess afpassning därefter, göres möjlig endast i mån som de komplexa intrycken antaga karaktären af enkla. Då djuret igenkänner sin fiende, blir det ej tydligen medvetet om hvarje i iakttagelsen ingående enkel sensation, utan samtliga dessa gjuta sig så att säga samman till ett nytt och i viss mening enkelt medvetenhetstillstånd. I människans utvecklingshistoria finnes intet mera lysande exempel på denna integration än språket, hvars väsentliga betydelse just beror på ordens förmåga att framkalla dylika integrerade medvetenhetstillstånd. Allrabäst synes detta på de abstrakta begreppens språktecken.

Hvad som, enligt Spencer, af hela denna "allmänna syntes" framgår, är, att medvetandets utveckling ej visar några skarpt skilda öfvergångar, utan att äfven de högsta yttringarna däraf äro kontinuerligt utbildade ur de lägre formerna, i det att afpassningen af de inre förhållandena till de yttre blir allt fullständigare. Spencer vill härmed hafva förberedt oss på den följande delens, den "speciella syntesens", resultat, där han söker visa, huru de särskilda själsförmögenheterna, hvilka, enligt hans åsigt, endast äro "konventionella grupper", begrundade genom en ytlig indelning, efterhand utbildats jämte och genom hvarandra.

Så storartadt än det intryck må vara, som frambringas af denna "intelligensens utvecklingshistoria", så måste det dock fasthållas, att framställningen, förbigående alla egentligen svåra punkter, mera gör intrycket af en genialisk hypotes än af en sträng vetenskaplig undersökning. Dess vetenskapliga värde beror hufvudsakligen på, huruvida det lyckas författaren att i den följande analytiska delen verkligen upplösa det utvecklade medvetandet till de enkla elementer, som kunna förutsättas redan på de lägsta stadierna. Först då är kontinuiteten ådagalagd. Hvad för öfrigt de af Spencer framhållna korrespondensformerna beträffar, så synes det oss, som om de utan särdeles stor svårighet skulle kunna låta föra sig tillbaka på två grundformer. I själfva verket låta de nämligen alla förklara sig genom en samverkan af två processer, af hvilka man skulle kunna beteckna den ena såsom *differentierande* och den andra såsom *integrerande*. Den förra består i medvetandets tillväxande förmåga att åtskilja d. ä. iakttaga olikhet hos de medvetenhetstillstånd, som förut förefallit

¹⁾ Princ. of Psych. I, 377 ff.

lika. Den senare åter sammanfaller med medvetandets förmåga att samman-smälta flere förut skilda medvetenhetstillstånd till *ett*. Medvetandets tillväxt i heterogeneitet, dess utsträckning i rummet genom de särskilda sensationsmodaliteternas (för att begagna Helmholtz' uttryck) utbildning ur känseln, det på öfning och vana beroende åtskiljandet af allt flere enkla sensationer o. s. v. — allt detta tillhör differentiationsprocessen. Tillväxten åter i specialitet, eller förmågan att åtskilja allt flere föremål, är såväl en differentiation, i det föremålet skiljes från andra föremål och föremålets egenskaper från hvarandra, som en integration, i det föremålets olika egenskaper sammanfattas till *ett* föremål. Samtidigt härmed sammanfattas dels föremålet i sin helhet med andra liknande föremål, dels hvar och en af dess egenskaper med liknande egenskaper hos andra föremål, till *klasser*. Denna sida af integrationen motsvarar hvad Spencer kallar tillväxt i generalitet. Hvad tillväxten i komplexitet beträffar, förklaras den tydligen på samma sätt som tillväxten i specialitet. I mån som den integrerande processen är öfvervägande, kommer det komplexa tillståndet att för medvetandet utgöra en verklig *enhet*. I mån som åter den differentierande processen starkt framträder, blir subjektet medvetet om *mångfalden* af de i det komplexa tillståndet ingående komponenterna. Koordinationen slutligen visar sig lätt vara ett specialfall af integration.

Genom korrespondensens hänförande på dessa båda grundformer visar sig på det bestämdaste nödvändigheten af att antaga en verkligt andlig princip: något, som åtskiljer och förenar. Vi få längre fram se, huru Spencer ställer sig gentemot denna fråga. Vi lemna nu syntesens första del för att taga en kort öfverblick af den andra, hvilken, såsom nämdt, handlar om själsförmögenheterna.

B. Speciel Syntes.

Spencer börjar denna del med en undersökning angående olikheten mellan de psykiska och de fysiologiska företeelserna, hvilka han i den allmänna syntesen ej strängt åtskilde ¹⁾. Han bestämmer denna skilnad så, att, under det att de senare te sig såsom förändringar, hvilka fortgå i ett ofantligt antal *samtidiga* serier (t. ex. de till matsmältning, cirkulation, respiration m. m. hörande fenomen), så utgöras däremot de förra af *en enda* serie af förändringar. Lik-

¹⁾ Princ. of Psych. I, 395 ff.

väl är det icke hans mening, att ur denna synpunkt någon utfyllbar klyfta skulle finnas emellan de båda grupperna af företeelser, ty den anförda definitionen gäller endast approximativt. Den bör sålunda förstås så, att i mån som ett högre psykiskt lif utbildas, i samma mån centraliseras det. Så komma t. ex. de lägre djurens med hvarandra helt löst koordinerade ganglier på högre stadier att förlora sin själfständighet och nästan helt och hållet beherskas af ett centralorgan. I det mänskliga medvetandet yttrar sig denna lag däruti, att, ehuru vi alltid äro i någon ringa mån samtidigt medvetna om många föreställningar, det likväl, i mån som medvetandet är högre och klarare, alltid finnes *en* föreställning, om hvilken vi äro tydligare medvetna än om alla de öfriga ¹⁾.

Utvecklingen af de olika själsförmögenheterna förklaras nu af Spencer, i korthet sagdt, så, att *reflexrörelsen* (d. v. s. den rent mekaniska och omedvetna, af det fysiska intrycket enligt fysiska lagar framkallade rörelsen), hvilken af honom fattas såsom medvetandets källa, öfvergår till *instinkt* och ur denna de olika förmögenheterna: *minne*, *förstånd*, *känsla* och *vilja* småningom utbilda sig. Därjämte kunna dessa högre former, i mån som de genom upprepning antaga en automatisk karaktär, åter öfvergå till reflexrörelser och blifva bas för en ny progress af högre ordning o. s. v.

Mellan *reflexrörelsen* och *instinkten* kan, strängt taget, ingen gränslinie dragas, ehuru vi väl i allmänhet kunna beteckna instinkten såsom sammansättning af reflexrörelser. I mån som organismens byggnad och särskildt nervsystemet blir mera kompliceradt, kommer det intryck, som ursprungligen förorsakade blott *en* kontraktion, att åtföljas af en komplex af kontraktioner. Det samma gäller, a fortiori, om en komplex af intryck. Här kommer nu ärftlighetsprincipen Spencer till nytta, ty därigenom förklaras, huru vissa rörelsecombinationer, som under lång tid hos föregående generationer bildats såsom successioner till vissa intryck, kunna hos afkomlingar af dessa generationer omedelbart utlösas. Emellertid måste, enligt Spencer, de psykiska eller rättare mekaniska verkningarna af nervretelserna blifva mindre sammanhängande och bestämde i mån som de blifva mera sammansatta. De skola då efterhand förlora

¹⁾ Jfr härmed Wundts lära om medvetandets *blickfält* och *blickpunkt* (Phys. Psych. passim, t. ex. II, 206), en lära, som i väsentlig mån utbildats inom Herbartska skolan, men som till sin grundtanke antydts redan i Leibnitz' skiljande mellan *perception* och *apperception*.

sin automatiska karaktär och ur instinkten skall något högre framgå. Vi skola förtydliga detta genom anförande af ett af Spencer själf användt exempel. Om organismen, hvilken vi antaga befinna sig på ett lågt utvecklingsstadium, varseblifver ett annat djur, tjänligt till byte, så framkallas, genom en instinktmässig reflex, den rörelse, hvarigenom den kommer i besittning af detta byte. Men detta är ej allt. I det liknande förnimmelser, nämligen af vissa andra djur, instinktmässigt efterföljts, icke af *anfalls*-, utan af *flyktrörelser*, uppstår äfven nu en *tendens* till en rörelse af det senare slaget. I det antagna fallet besegras visserligen denna tendens af den motsatta och starkare, men striden emellan de båda tendenserna åstadkommer dock, enligt Spencer, att de båda erhålla en mera än momentan fortvaro. Härmed skall emellertid utan vidare vara gifvet, att de öfvergå i en psykisk existensform, nämligen den af *erinrade rörelser* af det ena och andra slaget. På liknande sätt "uppstår i organismen utom minnet af dess egna rörelser äfven ett minne af de kombinationer af intryck, som den mottager genom sinnesorganerna." Instinktens öfvergång till *minne* anses på så sätt förklarad. Fullkomligt samtidig härmed är instinktens öfvergång till *förstånd*, betraktadt som förmåga att klassificera. Denna förmåga förutsättes tydligen för möjligheten af erinringar öfverhufvud på samma gång som den själf, omvänt, för sin egen möjlighet förutsätter förmågan af erinringar. Huru åter akter af minne och förstånd förvandlas tillbaka till reflexhandlingar, se vi af otaliga exempel. All "färdighet" i handtverk, utöfvande konster o. s. v. är bevis därpå, och ej mindre en mängd handlingar i det dagliga lifvet. Så lära vi oss småningom att vid rakning mekaniskt omtyda rörelsernas konvertering i spegelbilden eller att vid mikroskopering mekaniskt utföra rörelserna riktigt, ehuru bilden är upp- och nedvänd.

Äfven *känslorna* ¹⁾ skola, enligt Spencer, framgå ur reflexrörelserna, då till följd af dessas växande kombination "de inre relationsgruppernas komponenter ofullkomligt sammanhänga" och de förut automatiska handlingarna blifva "tveksamma" (hesitating). I analogi med erinringarna och förståndsakterna kunna äfven känslorna genom upprepning öfvergå till indifferens. Spencer hänvisar på det bekanta förhållandet, att såväl känslor af smärta (t. ex. ansträngning vid kroppsarbete) som af nöje genom yana minskas och försvinna. Hvad känslornas styrka angår, beror den, ceteris paribus, af antalet i medvetandet närva-

¹⁾ Om den betydelse, hvari detta ord tages af Spencer, jfr nedan s. 43.

rande känslöelementer ¹⁾. Under det att man utan svårighet skulle kunna hålla fingerspetsen i vatten af + 50° C, blefve det olidligt att däri bada hela kroppen. Häraf följer såsom korollarium, att ju högre den psykiska utvecklingen öfverhufvud är, desto starkare blifva känslorna, enär deras kombinationer blifva allt flere och högre, och deras samband med andra känslor eller känslokombinationer allt fastare. Ett exempel på en känsla af mycket stor komplexitet och därför af stor styrka vill Spencer hos människan finna i "the passion that unites the sexes".

Vi kunna nu lätt ana, huru Spencer förklarar *viljan*. En frivillig handling skiljer sig från en automatisk endast därigenom, att den föreställes i medvetandet före och under det att den utföres. Viljans fenomen kunna naturligtvis icke uppstå, förr än den osäkerhet i reflexrörelsens mekanik inträdd, hvilken skall gifva upphof åt de öfriga själsförmögenheterna. "Att viljan är fri, betyder, att man kan göra, hvad man vill, icke, att man kan vilja, hvad man vill," hvilket senare, enligt Spencer, antingen blir en tautologi, eller ock upphäfver all lag för de psykiska företeelserna och gör all psykologi omöjlig ²⁾. Att slutligen viljan liksom de öfriga själsförmögenheterna kan genom upprepning öfvergå i automatisk handling, är själfklart: stegen, som jag tager under en promenad, uttalandet af orden, då jag läser högt ur en bok, äro ej medvetet spontana handlingar, ehuru väl de ifrån början så varit.

Ehuru Spencer upprepade gånger erkänner omöjligheten af att ur materiella principer förklara de psykiska processerna, så närmar sig dock, som man finner, hela denna hans framställning af själsförmögenheternas utveckling ganska starkt till ren materialism, och råkar ofelbart ut för samma kritik, som drabbar denna. Det är i själfva verket ej svårt att öfvertyga sig om, att det alltid skall blifva omöjligt att ur absolut omedvetenhet förklara medvetandet. Antingen kommer man endast till en låt vara än så invecklad komplex af *omedvetna* elementer, hvilken fortfarande är jämt lika långt skild från medvetandet som hvart och ett af de elementer, från hvilka man utgick. Eller ock inlägger man i själfva verket redan i de såsom omedvetna postulerade elemen-

¹⁾ Hos *Leibnitz* förekommer stundom en liknande tanke t. ex. *Monadol.* 27: "Souvent une impression forte fait tout d'un coup l'effet . . . de beaucoup de perceptions médiocres réitérées." *Nouv. Essais sur l'entend. hum.* II, K. 33: "La véhémence d'une impression très-forte fait souvent autant d'effet tout d'un coup, que la fréquence et la répétition de plusieurs impressions médiocres . . ." o. s. v.

²⁾ *Princ. of Psych.* I, 503.

terna bestämningar, som förutsätta någon form af medvetande, i hvilket fall teorien, konsekvent, måste upplösa äfven dessa, och så vidare in infinitum. M. a. o. antingen göres det språng, som man vill undvika, vid utgångspunkten, eller vid målet. Man kan utan öfverdrift påstå, att endera af dessa båda invändningar *måste* träffa hvarje materialistisk förklaring af medvetandet. Att det kan inträffa en punkt, då den allt mera kombinerade reflexrörelsen börjar utföras osäkert, må vara (ehuru detta "osäkert" naturligtvis här endast kan stå i figurlig betydelse, enär i själfva verket *då*, lika väl som förut, endast de absolut gällande mekaniska lagarna äro verksamma vid rörelsen), men hvad har en "osäkert" utförd rörelse med vilja, känsla, minne, förstånd, med medvetande öfverhufvud att skaffa? Öfvergången må postuleras här eller der, den blir för denna teori alltid absolut oförklarlig.

II.

Det utvecklade medvetandet.

Sedan vi i dessa korta drag sökt återgifva åtminstone de gröfsta konturerna af den liffulla tafla, hvarpå Spencer med stundom något för djärf pensel aftecknar "medvetandets evolution," så öfvergå vi till den mera strängt vetenskapliga delen af hans verk. Här hafva vi att göra med det utvecklade mänskliga medvetandet; att analysera det och att, sedan vi funnit dess elementer, på induktiv väg uppsöka de bestämningar, som tillkomma dessa.

Innan vi öfvergå till Spencers analys af medvetandets elementer, skola vi med några ord redogöra för hans ställning i frågan om antagandet af en förbindande *enhet* i medvetandet, eller en s. k. *själssubstans* ¹⁾. Spencer inser mycket väl nödvändigheten af detta antagande. "Under det att hvarje särskildt intryck eller hvarje särskild idé kan vara frånvarande, är dock aldrig *det* frånvarande, som håller tillsamman intrycken och idéerna, och *dettas* oupphörliga närvaro förutsätter nödvändigtvis, eller till och med utgör själf föreställningen

¹⁾ Princ. of Psych. I, 145 ff.

om fortfarande existens eller realitet. Existens betyder intet annat än fortvaro (persistence), och därför måste *det* i själen, som trots all förändring fortvarar, och som fasthåller aggregatets enhet trots alla försök att upphäfva densamma, äfven vara *det*, hvarom existens i detta ords fullaste bemärkelse låter utsäga sig, *det*, hvilket vi såsom själens *substans* måste ställa i motsats till de vexlande former, som den antager." Det är således för att förstå förbindelsen och enheten mellan de särskilda psykiska tillstånden, som Spencer tvingas att antaga själssubstansen. Men här är den punkt, hvarest konsekvenserna af Spencers allmänna verldsåskådning spela in. Ingenting, säger han, kan samtidigt vara subjekt och objekt för tanken. Alltså kan denna substans, hvars existens vi nyss funnit såsom en oafvislig nödvändighet, icke af det medvetande väsendet kännas eller ens någonsin komma att kännas. Endast modifikationerna däraf äro oss medvetna; om substansen själf sväfvat vi i absolut okunnighet.

Det är lätt att finna, att genom detta förfarande den svårighet, som uppstår genom att helt och hållet förneka anden, endast förts ett steg tillbaka för att där återkomma med fördubblad kraft. Ty om vi äro absolut omedvetna om själssubstansen, så är det omöjligt att se, huru vi kunna vara medvetna om *sambandet* mellan de vexlande medvetenhetstillstånden, hvilket skulle förklaras genom deras förhållande till det gemensamma, perdurerande elementet. I själfva verket är det endast och allenast genom vårt medvetande om ett perdurerande, som någonsin tanken om en *själ* uppstått hos oss. Om en person eger en stor skatt, men har den förvarad på ett oåtkomligt ställe, så måste han, för att bestrida sina dagliga utgifter, anlita någon annan inkomstkälla. På samma sätt Spencer. Han behöfver något för att förklara den faktiska förbindelsen mellan medvetenhetstillstånden och antager därför en perdurerande substans. Men då denna förvisats till det absolut ovetbara, så behöfver han något surrogat därför för att förklara förbindelsen, för så vidt den är medveten. Det skall också snart visa sig, att Spencer i fortsättningen ej tager minsta hänsyn till den bevisade nödvändigheten af att antaga en själssubstans. Liksom hans "unknowable" öfverhufvud¹⁾, blir detta antagande endast ett bålverk, som synes vara upprest uteslutande i afsigt att bereda skydd åt den i grunden materialistiska lära, som därbakom förskansar sig. Man kan med rätta beteckna denna egenomliga inkonsekvens såsom ett karakteristiskt drag hos Spencer. Han inser nödvändigheten af att häfda det sammanbindande momentet i medvetandet, men

¹⁾ Jfr Spencers "First Princ." s. 3 ff.

saknar tillräcklig energi i utförandet af denna tanke. Utan tvifvel är det här i väsentlig mån historiska förutsättningar, som medverkat. Utgången ur en skola, som åtminstone från början varit rakt motsatt de idealistiska verldsåskådningarna, har Spencer före och under undersökningen betraktat resultaten såsom gifna och har liksom af en osynlig hand hejdats, äfven då han stått helt nära en djupare verldsåskådning och nästan med ena foten öfverskridit sin författade ståndpunkt.

Den följande undersökningen har nu, såsom nämnt, ett dubbelt syfte: dels att analytiskt uppdaga de enkla elementer, af hvilka alla medvetenhetstillstånd äro sammansatta, dels att på induktiv väg framdraga de bestämningar, som kunna tilläggas dessa elementer. Vi göra början med analysen. Spencer själf börjar med induktionen. Grunden till detta hans osystematiska förfarande är väl att söka däri, att den induktiva delen tillkommit först i andra upplagan, då analysens resultat redan på förhand var gifvet för författaren ¹⁾.

A. Analys.

Idealet af en psykisk undersökning, sådan som denna, vore utan tvifvel, att först klassificera alla sammansatta medvetenhetstillstånd, därefter underkasta hvarje afdelning en särskild analys, och sålunda uppvisa, huru hvarje sammansatt medvetenhetstillstånd endast är en kombination af vissa för alla gemensamma elementer. Men denna metod förklarar Spencer uttryckligen för oan-

¹⁾ Ehuru S. ej har gifvit någon särskild framställning af sin metod, torde det dock vara lämpligt att redan här med ett exempel belysa skilnaden mellan det induktiva och det analytiska förfaringssättet i deras användning på psykologien. Om jag vill bestämma de omständigheter, hvilka underlätta erinringen af en föreställning eller af ett medvetenhetstillstånd öfverhufvud, så sker detta, enligt Spencers uppfattning, bäst genom att jämföra en mängd i erfarenheten gifna fall, där detta medvetenhetstillstånd reproducerats. På detta sätt, alltså genom *induktion*, upptäckas de för de skilda fallen gemensamma orsakerna. Likaså, om det gäller att upptäcka orsakerna till förnimmelsernas relativitet o. s. v. Om jag däremot vill bestämma de i varseblifningen af ett yttre föremål ingående enkla medvetenhetselementer, så sker detta, enligt Spencers metod, genom en så långt som möjligt fortsatt uppdelning (*analys*) af de hvarje särskild varseblifning konstituerande psykiska tillstånden. I detta fall kan det möjligen göra tillfyllest att betrakta en varseblifning, under det att induktionen, för att vara viss, förutsatte undersökningen af ett stort antal föreställningar. Tydligt är emellertid, att den induktiva metoden lika väl förutsätter en åtföljande analys, som den analytiska metoden i viss mån åtföljes af en induktion. De ofvanstående benämningarna måste sålunda fattas såsom gifna endast *a parte potiori*.

vändbar ¹⁾). Somliga medvetenhetstillstånd, t. ex. de, som sammanfattas under namnet affekter, äro nämligen så beskaffade, att de enkla komponenterna ej äro mot hvarandra tydligt begränsade, utan hopgyttrade till oregelmässiga produkter ("clusters"). Analysen måste därför misslyckas vid försöket att reda dessa hoptrasslingar, isynnerhet som de, i mån af medvetandets utveckling, ständigt tilltaga i komplexitet. I själfva verket inskränker Spencer analysen till de processer och medvetenhetstillstånd, som konstituera tänkandet eller, hvad för honom är därmed liktydigt, *förståndet* ("the phenomena presented by the intellect"). Men väl att märka: han söker analysera ej blott det formella i förståndsprocessen, utan äfven det *inhåll*, hvarmed förståndet opererar, begreppen och åskådningarna. Emellertid kunna vi, ehuru Spencer själf ej uttryckligen anmärker det, lätt på förhand sluta oss till, att äfven här en högst väsentlig inskränkning måste komma att göras. Ty alla de begrepp, som motsvara affekter o. d., eller innehålla elementer, som motsvara sådana, blifva, liksom de, omöjliga att upplösa i sina sista beståndsdelar. Men i själfva verket kommer detta undantag att omfatta en högst väsentlig del af begreppen öfverhufvud. Medvetenhetstillstånd, hvilkas komponenter — förutsatt att de äro komponerade — gjutit sig samman till oåtskiljbara "clusters", ingå bl. a. i alla religiösa, etiska, estetiska, och en stor del psykologiska begrepp, kort sagdt, i de flesta af de begrepp, hvarmed det högre tänkandet sysselsätter sig. Analysen af begreppen dygd, vrede, älska, skönhet står och faller med analysen af de affekter etc., som de motsvara. Strängt taget återstår det endast dels de begrepp, som motsvara yttre kroppsliga objekter ²⁾ och dels de begrepp, som uttrycka mer eller mindre sammansatta förhållanden mellan kroppsliga objekter. Ehuru Spencer vid analysens början bestämmer allt tänkande öfverhufvud såsom dess föremål, skola vi se, huru han under fortgången iakttagit denna inskränkning, likväl utan att tala därom.

För att nu förstå den synpunkt, hvarur den framskridande analysen bör bedömas, böra vi alltjämt hålla dess afsedda slutresultat för ögonen. Detta är: upplösning af tänkandet och dess innehåll i sensationer och iakttagande af likhets- (eller olikhets-) förhållande mellan sådana. I motsats till den metod, som

¹⁾ Princ. of Psych. II, 3—4.

²⁾ Nämligen så långt de äro kroppsliga: analysen af begreppet människa eller djur kan, efter Spencers metod, ej fullföljas längre än till de kroppsliga förnimmelser, som däri ingå; affekter, sammansatta känslor o. d. blifva äfven här oåtkomliga.

följdes i syntesen, hafva vi här att börja med de högsta, d. ä. de mest komplicerade tankeformerna och skola söka att efterhand reducera dem till allt enklare medvetenhetstillstånd. De högsta tankeformerna upplösas närmast till iakttagelse af *förhållande* mellan vissa *termer*. Det är då tydligt, att, om analysen skall anses fullständigt genomförd, dessa *termer* sedan samtligen måste upplösas till sensationer och förhållanden dem emellan. Försåvidt åter det visar sig, att Spencer utelämnar eller förbiser några termer, är det själfklart, att dessa komma att qvarstå såsom irreducibilia och motsäga analysens resultat. Likaså, a fortiori, om medvetenhetstillstånd finnas, hvilka Spencer ej ens kan bringa till form af likhetsförhållande mellan termer.

Vi följa vid framställningen Spencers egen ordning och börja med det matematiska tänkandet, hvilket han förklarar för det högsta, emedan det upprättar förhållanden af *fullkomlig* likhet. Han betecknar det såsom *quantitativ* slutledning, i motsats till den vanliga eller *qualitativa* slutledningen ¹⁾. Det är lätt att på förhand bestämma, huru analysen af de matematiska tankeprocesserna *borde* utföras för att motsvara det ofvannämnda slutresultatet. Icke allenast de matematiska bevisen utan äfven de satser, hvarpå all matematik hvilar, måste *samtliga* visas uppdelbara i intuitioner af *likhetsförhållanden mellan kroppar eller mellan egenskaper hos kroppar*. Dessa satser äro dels geometriens axiomer och definitioner, dels taldefinitionerna och de algebraiska axiomerna. Vi kunna således med rätta ställa den fordran på Spencer, att han skall härleda samtliga dessa axiomer och definitioner ur iakttagelse af likhetsförhållanden. Men det är, såsom vi skola finna, långt ifrån, att denna fordran blir upptyld. Spencer anför ett allmänt axiom, som enligt hans åsigt ligger till grund för alla eqvationstransformationer, och ett annat, innehållet i detta, som ligger till grund för alla geometriska bevis. Det förra lyder: Om $A : B = C : D$ och $C : D = E : F$, så är $A : B = E : F$ ²⁾. Ehuru Euclides uppställt denna sats såsom en proposition (V: 11), så anser Spencer — och visserligen med rätta — att den i själfva verket förutsättes för sitt eget bevis. Men det sätt, hvarpå han vill visa dess nödvändighet för alla eqvationstransformationer, kan ej undgå att förefalla sökt.

¹⁾ Enligt *Vaihinger* (Viertelj: Schrift für wissensch. Philos. 1878, s. 304) skulle denna nomenclatur härleda sig från den bekante logikern *Jevons*. I själfva verket förekommer den också i hans berömda *Principles of science* (t. ex. s. 48 i 3 ed.) Men jag tviflar, att Jevons använt den före 1855, då första uppl. af Spencers *Princ. of Psych.* utkom.

²⁾ *Princ. of Psych.* II, 9 ff.

Transformationen

$$x^2 + 2x = 8$$

$$x^2 + 2x + 1 = 9$$

$$x + 1 = \pm 3$$

$$x = 2 \text{ eller } -4$$

skall enligt Spencer egentligen innehålla följande tankeoperation:

$$(x^2 + 2x): 8 = (x^2 + 2x + 1): 9$$

$$(x^2 + 2x + 1): 9 = (x + 1): 3$$

$$(x + 1): 3 = x: 2$$

Denna operation, säger han, förefaller så öfverflödigt, därför att rationsexponenten vid alla förhållandena är 1, men den är dock nödvändig för att förvissa mig om att x i sista eqvationen är identiskt med x i den första.

För de geometriska bevisen åter skall ligga till grund den i ofvannämnda axiom innehållna intuitionen A: B = C: D ¹⁾. Då Eucl. I: 32 bevisas t. ex. genom användande af I: 29, så ligger häri följande intuition: Det förhållande (af koexistens) mellan liniers parallelism och alternatvinklarnes likhet, som eger rum i detta fallet (nämligen i diagrammet till I: 32) är lika med motsvarande förhållande i förra fallet (i diagrammet till I: 29). Och då efter bevisets utförande tillägget *quod erat demonstrandum* göres, så innebär det en intuition af samma slag som den nyssnämnda: förhållandet (af koexistens mellan en figur bildad af tre räta linier och en vinkelsumma af två räta vinklar) i detta enskilda fall (nämligen det här uppritade diagrammet) är lika med förhållandet vid hvarje annat fall. Oss synes det likväl, som om Spencer ej gifvit det fullt riktiga uttrycket för den intuition, som härvid onekligen eger rum. Ty i själfva verket anställes ingen jämförelse mellan detta och ett annat fall, utan vi äro medvetna om ett obestämdt antal af lika fall och därjämte af att vi kunna välja hvilket af dessa som helst till representant för alla de öfriga ²⁾. Intuitionen har ej formen af en eller flere analogier a: b = c: d, utan af en obestämd serie a: b = a': b' = a'': b'' = a''': b''' o. s. v., med det tillägg, att en af denna series termer i hvarje moment af medvetandet representerar dem alla. Vare härmed huru som helst, det är dock ej nog för Spencer att hafva utfunnit ett axiom, som ligger till grund för alla matematiska deduktioner;

¹⁾ Princ. of Psych. II, 20 ff.

²⁾ Jfr härmed den framställning, som Wundt gör i sin *Logik* (I, s. 37—49) af begrepps-bildningen.

det fordras äfven, såsom ofvan nämndes, att visa, huru de intuitioner, från hvilka all matematik utgår, låta sig härledas ur detta axiom. Men med förvåning se vi, att Spencer knappast gör något försök att härleda de axiomer, som verkligt kunna härledas därur — långt mindre dem, med hvilka detta ej är fallet. Den så långvariga och häftiga striden om aprioriteten eller icke-aprioriteten af 10:de och 11:te axiomen i Euclides' första bok tyckes Spencer hafva lemnat alldeles åsido. Som bekant, har det hittills ej lyckats att reducera dessa axiomer till någon form af intuition af likhetsförhållanden¹⁾. Och då ett högst väsentligt antal af de geometriska satserna hvilat på dessa axiomer, är det tydligt, att den hithörande delen af matematiken för Spencer qvarstår såsom ett irreducibile eller åtminstone ett irreductum.

Men återvändom till analysen! Vi sågo, att Spencer ansåg intuitionen $a : b = c : d$ ligga till grund för all matematik. Det visar sig vidare tydligt, att denna intuition förutsätter intuitionen $a : b$, d. ä. intuitionen af ett bestämdt förhållande mellan två *termer*. Men denna senare intuition visar sig vara fotad på ett direkt iakttagande af likhetsförhållande. De båda termerna a och b måste nämligen vara mätbara med samma enhet, om vi skola kunna hafva någon bestämd uppfattning af förhållandet dem emellan. Uppfattningen af förhållandet 2 : 5 t. ex. beror på förutsättningen, att båda termerna äro uppdelbara i resp. 2 och 5 enheter, hvilka sinsemellan äro lika. Fråga vi nu, hvad uppfattningen af likhet mellan två enheter innebär, så blir svaret, att denna likhet, för att vara fullständig, måste vara trefaldig: likhet i *art* mellan de båda jämförda enheterna (Spencer benämner denna likhet, med ett själfgjordt ord, "connature"), likhet i *tid* med afseende på de båda enheternas närvaro i medvetandet ("coexistence")²⁾ och likhet i *utsträckning* ("coextension")³⁾. Men likhet i utsträckning uppfattas ytterst endast genom jämförande af bredvid hvarandra lagda linier. Endast dessa kunna med full noggrannhet omedelbart iakttagas. Två lika ytor eller kroppar äro exakt mätbara blott genom sina sidor och kanter. Därför reducerar sig all uppfattning af likhet mellan två enheter

¹⁾ Då utrymmet ej tillåter oss att gifva någon historisk redogörelse för denna strid, hvilken, om den skulle blifva begriplig, ej kunde undgå att blifva ganska vidlyftig, åtnöja vi oss med att hänvisa till *Weissenborns* uppsats i *Viertelj. Schrift für wiss. Phil.* II, 222, 314 och 449 (*Die neu. Ansichten von Raum und von den geom. Axiomen*), där äfven det viktigaste af hithörande litteratur finnes anfördt.

²⁾ Om det sväfvande sätt, hvarpå S. använder ordet "coexistence", jfr nedan s. 24 ff.

³⁾ *Princ. of Psych.* II, 37 ff.

till iakttagelse af likhet mellan *två koexistenta linier*. Och följaktligen grundar sig det kvantitativa tänkandet öfverhufvud på denna iakttagelse ¹⁾. Nu kan det visserligen synas, som om vi t. ex. i algebran ofta opererade med enheter, som ej kunna kallas "koextensiva" (d. ä. lika i afseende på utsträckning). Hit kunde räknas tids-, kraft-, värde-, hastighetsenheter m. m. Men det visar sig, att samtliga dessa ursprungligen mättes genom lika rumsenheter. Tidsenheternas likhet blir känd (såsom exakt) genom visarens vandring, genom fall af lika kvantiteter af sand eller vatten, genom himlakropparnas rörelser etc. Lika kraftenheter d. ä. vigtenheter finnas med tillhjälp af en likarmad häfstång. Statikens och dynamikens problem är ursprungligen lösliga endast genom att låta kraftstorheterna representeras af lineära. Värdeenheter förutsätta vigtenheter och sålunda i sista hand rumsenheter. Om alla dessa arter gäller det sålunda, att uppfattningen af ett bestämdt förhållande förutsätter "konnaturala, koexistenta och koextensiva" enheter ²⁾.

Härmed anser Spencer sig nu hafva upplöst matematiken i sina sista elementer. Endast rumsåskådningens analys skulle vara öfrig för att bringa det

¹⁾ Spencer sysselsätter sig föga med de förhållanden, som hafva en irrationel exponent, och hvilkas termer sålunda ej kunna exakt mätas med samma enhet, t. ex. mellan kvadratsida och diagonalen, eller mellan en triangels sidor i de flesta fall. Emellertid är det väl hans mening, att vi endast *medelbart* uppfatta dessa förhållanden såsom *lika* med andra förhållanden. Vanligen sker det genom att uppfatta likhetsförhållanden mellan vinklar, hvilket åter förutsätter uppfattning af kongruens d. ä. ytterst *likhet i utsträckning* (mellan linier).

²⁾ Med allt erkännande af det skarpsinne, som Spencer här ådagalägger, kunna vi likväl ej gifva honom rätt, då han åt dessa slag af likhetsintuitioner vill vindicera en *absolut* bestämdhet till skilnad från uppfattningen af grad och kvalitet hos ljud, färger, lukter etc., hvilken "i sig själf är ofullkomlig". Häremot måste vi göra gällande, att denna senare form af uppfattning af likhet icke är på något annat sätt ofullkomlig än den förra, i det äfven uppfattningen af rumsenheter (liniernas) lika längd till graden af sin noggrannhet helt och hållet beror af sinnessens skärpa och uppöfning, samt lika väl som åtskiljandet mellan färger eller toner kan tillåta en *differentiation* (vi fatta detta ord här i betydelsen: tillväxt i förmågan att åtskilja längden af två linier, som förut syntes lika långa) in infinitum. En annan sak blir det visserligen, att t. ex. uppfattningen af *förhållandet* mellan två färgers styrka blir högst ofullkomlig, jämförd med uppfattningen af t. ex. två liniers förhållande, hvilket väl hufvudsakligen beror därpå, att den enda enhet, med hvilken sensationerna skulle kunna mätas (den nätt och jämt förnimbara tillökningen i intensitet, *Fechners* "Unterschiedsschwelle", Elem. der Psychophysik I, 242) i det praktiska är oanvändbar såsom enhet, under det att linierna utan svårighet låta sig (åtminstone approximativt) mätas med samma enhet.

kvantitativa tänkandet ned till enkla sensationer och iakttagelser af likhetsförhållanden dem emellan. Det återstår likväl en fråga, som Spencer ej berör med ett enda ord. Huru komma vi att uppfatta denna rumsdel (t. ex. linie) såsom *en*? Skola vi antaga, att enhetsbegreppet är en medfödd förståndskategori? Eller, i motsatt fall, huru utbildas det? Det är tydligt, att den analys, som vill uppdelat tänkandet i sensationer och förhållanden mellan sådana, ej får förbise denna fråga. Men Spencer förbiser den och vi finna följaktligen med afseende på taldefinitionerna samma förhållande, som vid de geometriska axiommerna; de förklaras af Spencer icke ur hans yttersta principer och kvarstå därför (åtminstone tills vidare) såsom irreducibla ¹⁾.

En annan sak, som Spencer lämnar fullkomligt oförklarad, är matematikens absolut abstrakta karakter, det förhållande, att de matematiska satserna i sig själfva innehålla en fordran att i och för sin absoluta giltighet tänkas befriade från allt kroppsligt. Matematikens väsen är icke en blott mätning, om än så exakt.

I det analysen nu öfvergår till det vanliga eller "*qualitativa*" tänkandet, borde den visa, att alla tankeoperationer utan undantag och alla de begrepp, som i dem kunna innehållas, låta upplösa sig i sensationer och iakttagande af likhetsförhållande mellan dem. Vi anmärkte likväl ofvan, att Spencer på förhand afstått härifrån genom att från analysen utesluta en mängd medvetenhetstillstånd: affekter etc. och sålunda alla med dem sammanhängande begrepp. Analysen kan således på sin höjd med afseende på tänkandets *formella* sida blifva fullständig. Med afseende på det *qualitativa* tänkandets *innehåll* inskränker Spencer sig, såsom ofvan nämndes, faktiskt till de begrepp, som motsvara kroppar och förhållanden mellan dem.

Det *qualitativa* tänkandet uppstår, då termerna i förhållandet a: b, hvilka i det *quantitativa* tänkandet voro *homogena*, förvandlas till *heterogena*. Under det att det *quantitativa* tänkandet stödde sig på iakttagandet af *extensiv likhet* (ytterst: tvänne lika linier), så beror däremot det *qualitativa* tänkandet på iakt-

¹⁾ *Taine* (De l'intellig. L. IV, Ch. I, § 2, 1; Bd. II, 262 i 2 ed.), som försäkrar, att det ej ligger något "mystiskt" i enhetsbegreppet, söker förklara det såsom "capacité d'entrer comme composant dans une collection." Emellertid behöfver det intet närmare bevis, att enhetsbegreppet i själfva verket förutsättes långt innan det blir fråga om någon "composant" eller "collection" i vanlig mening. Det förutsättes i själfva verket redan för åtskiljandet af två sensationer af enklaste slag, i det hvarje medvetenhetstillstånd sammanfattas till *ett*, och är sålunda ej mindre ursprungligt än iakttagelse af åtskilnad.

tagandet af *koexistens*-förhållande mellan två attributgrupper ¹⁾). Det vanliga schemat för det kvalitativa tänkandet är följande: Jag sluter från tvänne attributgruppers koexistens i föregående fall till *den ena* gruppens närvaro i *detta* fall, där jag direkt iakttagar endast *den andra*. Tankandet blir således enligt Spencer ett slags regula de tri under formen:

A	:	B	=	a	:	b
(err viss attributgrupp, iakttagen i föregående fall, t. ex. synförmågan af en låga)	(förhållandet är det af likhet i tiden, alltså: koexistens med	(en annan attributgrupp, iakttagen i föregående fall, t. ex. känsel-förmågan af värme)	(d. ä.: samma koexistensförhållande eger rum mellan)	(attributgruppen A i detta speciella fall, t. ex. lågan på detta framför mig stående ljus)	(attributgruppen B i detta fall, t. ex. värmen i fingren, om jag för den till lågan.)	

Den subreption, hvartill Spencer här gör sig skyldig, ligger i öppen dag. Ordet *coexistence* definierades af honom: "likhet (sameness) i tid med afseende på föreståndet i medvetandet" ¹⁾). Och trogen sin på förhand uppgjorda plan att upplösa allt tänkande till *sensationer* och *likheter* mellan sensationer, söker han nu insmuggla detta ord såsom en equivalent för förbindelsen mellan subjekt och prädikat i slutsatsen. Likväl behöfver det knappt påpekas, att ordet "*coexistence*" här måste tagas i en väsentligen annan betydelse, än den, som angifves i den nyssnämnda definitionen. Om jag till följd af förut gjorda erfarenheter *sluter*, att lågan och värmets i ett särskildt fall koexistera, så består slutandet tydligen icke däri, att jag finner, att dessa båda förnimmelser såsom sådana *samtidigt äro medvetna* hos mig. Fastmer förutsätter *slutandet* uttryckligen, såsom Spencer själf anmärker, att *blott den ena* är såsom direkt förnimmelse medveten, ehuru allt slutande, enligt hans åsigt, visserligen alltid *grundar sig* på föregående fall, där *båda* samtidigt varit direkt förnumna. Vill man nu invända, att den andra förnimmelser dock äfven måste vara samtidigt medveten, om också blott såsom reproducerad, så blir svaret, att just här skillnaden mellan association och slutledning tydligast framträder. Det är t. ex. mycket möjligt, att *denna* låga och hvarje låga hos mig framkallar föreställningen om en eldsvåda, hvarigenom jag varit nära att innebrännas, men de båda föreställningarna stå ej i förhållande af subjekt och prädikat. Det är äfven mycket möjligt, att denna låga framkallar föreställningen om värme, utan att något omdöme eller slutledning eger rum. Men här är väl att märka, att

¹⁾ Princ. of Psych. II, 37.

den psykiska processen i fråga förblir en blott association, just så länge som den ena föreställningen helt löst uppkallar den andra, utan att fattas såsom därmed objektivt förbunden. Slutledningen däremot uppstår i det fall, att de båda föreställningarnas objektiva motsvarigheter uppfattas såsom på något sätt förbundna med hvarandra *utom* mitt medvetande, eller för att begagna det sedvanliga uttrycket, såsom stående till hvarandra i förhållande af substans och accidens eller af accidenser hos samma substans: *detta samma*, som lyser, är äfven varmt.

Det är blott genom en *duplicatio termini* af gröfsta slag, som Spencer på detta ställe undgår att erkänna substansens kategori såsom en apriorisk och irreducibel form i medvetandet. Blott i orden kan denna nödvändighet kringgå genom att (i likhet med *Taine* m. fl.) beteckna det objektiva såsom *möjlighet till sensationer*. Ty om jag ville säga, att jag, däraf, att jag faktiskt erfar en viss sensation, sluter, att möjligheten till en viss sensation af annat slag föreligger, så är denna slutsats själf en sekundär tanke, framgången ur den ursprungliga: att de båda *möjligheterna* till de båda sensationerna *objektivt* äro förbundna.

Efter denna anmärkning återvända vi till Spencers framställning.

Om de föregående och kända koexistensernas antal är väsentligen större än antalet af de härledda, så är det kvalitativa tänkandet en deduktion; om förhållandet är omvänt, så är det en induktion. Om de kända instansernas antal nedsjunker till *ett* eller helt få, uppstår hypotesen, som är den ofullkomligaste form af kvalitativt tänkande. Såsom en fjärde form anser Spencer den af Mill ¹⁾ först anmärkta, i synnerhet hos barn samt outvecklade personer och sannolikt äfven hos djuren ofta förekommande slutledningen "från enskildt till enskildt" d. ä. från *ett* fall af koexistens till *ett* annat fall af koexistens. Spencer öfverensstämmer med Mill ²⁾ i fråga om deduktionens värde, hvilket han sätter endast i dess förmåga att pröfva och bekräfta de genom induktionen vunna resultaterna. Däremot polemiserar han mot Mills analys af den deduktiva tankeakten ³⁾; dock blir det oss för vidlyftigt att här antöra de båda för-

¹⁾ *Mill*, A System of logic (8 ed.) I, 212 ff.

²⁾ *Mill*, a. st s. 221 ff.

³⁾ Det axiom, som *Mill* anser ligga till grund för deduktionen, är följande: Ting som koexistera med samma ting, koexistera med hvarandra. Jfr a. st. s. 203.

fattarnes skäl för och emot, isynnerhet då hela saken mera tillhör den formella logiken än psykologien.¹⁾

Om vi återgå till det ofvan uppställda schemat för det kvalitativa tänkandet, så visar det sig, att två skilda akter af likhetsiakttagelser förenas häruti. Den ena är den, som vi funno utgöra den egentliga nerven i det kvalitativa tänkandet: likheten (af koexistens) mellan *A* och *B* eller *a* och *b* d. ä. mellan lågan och värmen, såväl i de föregående fallen som i detta fall. Den andra åter är iakttagelsen af likhet mellan *A* och *a* eller *B* och *b* d. ä. mellan de förut varseblifna lågorna och denna låga, samt mellan föregående värmeförnimmelser och den föreställda känslan t. ex. i fingren. Denna senare likhet är en (större eller mindre) likhet i *art*²⁾ och *intensitet*.³⁾ På den grundar sig klassifikation, begreppsbildning och benämning.⁴⁾ Begreppen äro nämligen enligt Spencer subjektiva klasser, i hvilka de särskilda individerna, d. ä. del-föreställningarna, sammanbindas genom likhetsförhållanden. Emellertid kan äfven tänkandet betraktas såsom en klassifikation, nämligen af *förhållanden* (i det koexistensförhållandet *a : b* klassificeras tillsammans med *A : B* och andra koexistensförhållanden).⁵⁾

Sedan Spencer med dessa undersökningar anser sig hafva fullständigt analyserat den *formella* sidan af den kvalitativa tankeakten, och bestämt denna såsom iakttagelser af likhetsförhållanden, har analysen att fortgå till de *termer*, mellan hvilka dessa förhållanden upprättas. Vi hafva redan flere gånger nämt, att Spencer inskränker sig till de begrepp, som motsvara kroppsliga ting.⁶⁾ Och då Spencer, såsom vi nyss sågo, uppfattar begreppet såsom en kedja af

¹⁾ Närmare härom se *Spencer*, *Princ. of Psych.* II, 58—64 och *Mill* a. st. s. 301 ff. Jfr äfven *Wagner*, "Y. S. Mills "Log. Syst." i *Lunds Univ. Årsskr.* T. XVIII, s. 10 ff.

²⁾ Då detta ord fattas i sin vidsträcktaste betydelse och sålunda äfven betecknar närstående färgnyanser m. m.

³⁾ *Princ. of Psych.* II, 117 ff.

⁴⁾ Ehuru S. ej uttryckligen anmärker det, är det tydligt, att äfven i viss mån ett förhållande af "koextension" (likhet i utsträckning) i vanliga fall ingår i klassifikationen. Med begreppet af en viss djurart t. ex. förbinder sig äfven föreställningen om en viss ungefärlig storlek. Skarpare framträder detta moment, då vi af den (relativa eller absoluta) storleken af vissa bland organismens delar hemta viktiga artkännetecken. Välbekanta exempel hafva vi i foglarnes täckfjädrar, i ståndare, stift och fruktskidor hos växterna m. m. Alldeles omotsägligt framträder det extensiva momentet t. ex. vid bestämmandet af kristallisationsprodukter.

⁵⁾ *Princ. of Psych.* II, 116.

⁶⁾ Jfr ofvan sid. 18 etc.

föreställningar, sammanbundna genom *likhetsförhållanden*, så är det endast den enskilda föreställningen eller iakttagelsen, som behöfver underkastas analys. Här möter oss nu först det förhållande, att *hvarje* iakttagelse af ett yttre objekt förutsätter *slutledning*. Vi leda oss nämligen alltid vid dylika iakttagelser från närvaron af de direkt iakttagna attributerna till närvaron af åtskilliga andra attributer, som ehuru skenbart direkt uppfattade, likväl i själfva verket icke *nu*, men väl i föregående fall direkt iakttagits ¹⁾. Ehuru, vid betraktandet af en byggnads skuggningar och perspektivlinier, det faktum, att den är en solid kropp, förefaller oss omedelbart gifvet, så är det likväl själfklart, att denna dess soliditet endast genom slutledning uppfattas. Men vi finna äfven här af, att slutledningen i dessa fall genom vana har blifvit så att säga automatisk, eller m. a. o., att den "indirekta processen tenderar att blifva allt mera direkt", i öfverensstämmelse med hvad som i den syntetiska delen nämdes om förståndsyttringars öfvergång i reflexer.

Om vi nu öfvergå till en fullständig analys af den yttre varseblifningen, så visar det sig, att den innesluter tre synpunkter för de iakttagna attributernas gruppering ²⁾. Dels kan subjektet vara passivt, under det objektet inverkar därpå. Då uppstå de "*dynamiska*" attributerna, såsom värme, lukt, ljud o. s. v. Dels kan en vixelverkan ega rum mellan subjekt och objekt, såsom vid alla de förnimmelser, hvarvid subjektet iakttagar något slag af motstånd. De hithörande attributerna kallar Spencer "*statico-dynamiska*". Slutligen kan subjektet ensamt vara aktivt, såsom vid varseblifningen af storlek, gestalt, läge; dessa betecknas såsom "*statiska*" attributer.

Denna indelning har Spencer närmast hemtat från *Hamilton*, som hos kropparna åtskiljer *sekundära*, *sekundo-primära* och *primära* kvaliteter, i samma betydelse som Spencers tre attributklasser. ³⁾ Hamiltons lära åter är, som man finner, en utvidgning af *Lockes* åtskiljande mellan primära och sekundära kvaliteter ⁴⁾. Men endast namnen äro *Lockes* egendom, ty den faktiska uppdelningen hade på det bestämdaste blifvit utförd af *Descartes* ⁵⁾. Samtidigt med *Locke* gjordes den af *Malebranche* i viss mån till grundval för hela hans sy-

¹⁾ Princ. of Psych. II, 133.

²⁾ Princ. of Psych. II, 136.

³⁾ *Hamilton*, Dissert. on Reid, ss. 845—874.

⁴⁾ *Locke*, Ess. conc. hum. und. II, 8, §§ 9—26.

⁵⁾ *Descartes*, pass. t. ex. Princ. Phil. I, 45, 66 ff. Med. VI etc.

stem ¹⁾ Dess första upprinnelse är dock att söka hos Aristoteles, som åtskiljer de för flere yttre sinnen gemensamma iakttagelserna af storlek, figur, rörelse etc. från de för hvarje särskildt sinne specifika förnimmelserna af känsel, färg, ljud, smak m. m. ²⁾. En gång funnen, fortfor denna tanke att allt emellanåt dyka upp, såsom hos Neoplatonikerne, hos åtskilliga bland medeltidsteologer o. s. v., och det är väl ej osannolikt, att Descartes på denna väg blifvit ledd till den.

De *dynamiska* attributerna utmärkas, utom af sin dynamiska natur, äfven där af, att de i allmänhet verka "genom rummet" ³⁾ (under det att de staticodynamiska förutsätta omedelbar beröring), att uppfattningen af dem till grad och kvalitet är tillräddig, att de (subjektivt) kunna uppfattas skilda från kropparna, och slutligen däraf, att de, äfven med afseende på sin objektiva sida, icke egentligen finnas i kropparna, utan uppstå genom vixelverkan mellan dessa och utifrån infallande krafter. Då pukan vibrerar, uppstå ljudvågor; men ljudet fans ej i pukan, utan är en transformation af kraften i det slag, som bragte pukan att ljuda. ⁴⁾

De *staticodynamiska* attributerna kunna betraktas såsom kombinationer af fyra arter af sensationer, af hvilka två förutsätta aktivitet hos objektet och passivitet hos subjektet samt två tvärtom. De båda förre äro förnimmelsen af *egentlig känsel* ("touch proper") och *tryck* ("pressure"). Om dessas oberoende af hvarandra och af subjektets spontaneitet kan man öfvertyga sig genom att jämföra känslan af kittling, då t. ex. en fluga satt sig på pannan, med den känsla som uppstår, då handen lägges öppen på bordet, och en vigt placeras på en af fingrarna (ehuru denna senare känsla alltid är förenad med någon grad af "touch proper"). Fysiologiskt betraktadt, antager Spencer, att känslan af "touch proper" beror på retelse af hudens nerver, men känslan af tryck på retelse af de underliggande väfnadernas nerver. De båda andra staticodynamiska sensationsarterna äro förnimmelsen af *muskeltension* och *muskelrörelse*. Den

¹⁾ Jfr nedan, s. 40 ff.

²⁾ Jfr t. ex. *De an.* II, 6; III, 1 etc. Detta är ett af hans hufvudskäl för nödvändigheten af att antaga ett "gemensamt sinne". Jfr *ib.* 418, a, 10 ff.; 425, a, 13 ff. o. s. v.

³⁾ Detta gäller icke om *smaken*, hvilken därför af Spencer betraktas såsom stående på öfvergången till den staticodynamiska attributgruppen.

⁴⁾ *Princ. of Psych.* II, 138 ff.

förre erhålles isolerad, t. ex. om man utsträcker benet obetäckt i horisontal ställning och håller det qvar däri.¹⁾ Såsom exempel på kombinationer af dessa sensationsarter, s. k. staticodynamiska attributer, kunna nämnas: hård och mjuk, seg och skör, elastisk och oelastisk, etc.

Analysen af de *statiska* attributerna för oss till Spencers lära om rumsåskådningen. Icke så, som skulle Spencer fatta denna såsom fullt identisk med det statiska attributet *utsträckning*. Detta är ett *attribut*, alltså egenskap hos en kropp, hvilket för Spencer vill säga detsamma, som att det uppträder i förening med andra attributer. Men i det vi hafva förmågan att genom abstraktion aflösa denna egenskap från de kroppar, hvilka den tillhör, och tänka den i och för sig själf, uppstår rumsåskådningen, hvilken sålunda i själfva verket blir en sekundär produkt. För Spencer gäller det emellertid, som vi veta, att förvandla medvetandet öfverhufvud och således äfven uppfattningen af utsträckning och rum till sensationer och förhållanden mellan sensationer. Den enda väg, som kunde tänkas leda dit, är att upplösa rumsåskådningen till en *komplex af föreställningar om enskilda positioner*, och det är just på den vägen, som Spencer slår in.

Spencer börjar det hithörande kapitlet med den mot Kantianerne, särskildt Hamilton, riktade anmärkningen, att ett medvetande utan rumsåskådning ej är otänkbart.²⁾ Ingenting hindrar oss att antaga möjligheten af ett medvetande, som vore differentieradt t. ex. endast i ljudförmimmelser, hvilka i och för sig äro fullkomligt oberoende af hvarje rumsåskådning. Därför hindrar oss icke heller någonting att antaga, att rumsåskådningen *successivt* utbildats på lägre stadier.

För att småningom närma oss till en förklaring häraf, låtom oss göra början med den visuella rumsåskådningen. Vi antaga att en bild faller på retinan, så liten, att den endast träffar *ett* af dess nervelementer. Vidare antaga vi, att retinan rör sig så mycket att bilden öfvergår till närmaste nervelement.

¹⁾ Då vi ej kunna inlåta oss på en historisk redogörelse för de flerfaldiga teorier, som blifvit uppställda angående "muskelsinnet", en sak, som mera tillhör fysiologien, inskränka vi oss till att hänvisa till *Funkes* historik i *Hermanns Handb. der Phys.* III², 363 ff.

²⁾ Men då S. (anf. st. sid. 180 etc.) förklarar, att, äfven om man medgäfvit obegripligheten däraf för oss, detta likväl icke behöfde hindra oss från att *antaga* ett sådant medvetande på tidigare stadier, så synes oss detta knappast kunna stå tillsammans med hans kunskapsteoretiska princip, det s. k. universalpostulatet, att det högsta kriteriet på visshet är obegripligheten af en saks negation (a. st. s. 406 ff.).

Det *nu* inträdda medvetenhetstillståndet innehåller, till skilnad från det förra, dels det nya nervelementets intryck, dels förnimmelsen af den utförda muskelrörelsen. Och om retelsen efterhand träffar en serie angränsande nervelementer A, B, C . . . Z, så blir öfvergången vid hvarje steg åtföljd af en analog, dubbel modifikation af medvetandet. Genom flerfaldigt upprepande bilda sig allt fastare associationer mellan det för hvarje nervelement specifika intrycket och föreställningen om den muskelrörelse, som fordrades för att öfverflytta bilden dit från närmaste retinaelement. Om nu retelsen med stor hastighet genomlöper serien A . . . Z, så blir det en följd af ljusintryckens varaktighet, att förnimmelsen i A ännu ej upphört, då förnimmelsen i Z inträder. Således komma samtliga förnimmelserna A—Z att under någon tid *samtidigt* existera i medvetandet. Här af blir följden, att de, så att säga, konsolidera sig i medvetandet, gjuta sig samman till *en* föreställning. Men på grund af den nyssnämnda associationen mellan ljus- och rörelseförnimmelserna, komma äfven de senare att konsolidera sig; af de enskilda rörelseförnimmelserna A till B, B till C o. s. v. uppstår föreställningen om en rörelse längs *linien* A—Z. I det denna process genom upprepning allt mera stadfästes, kommer den att inverka bestämmande äfven på uppfattningen af de förnimmelser A—Z, som träffa den *hvilande* retinan. Dessa förnimmelser uppkalla nämligen äfven nu, genom association, föreställningen om en *rörelse* längs *linien* A—Z. På detta sätt skulle då, enligt Spencer, subjektet komma till att uppfatta utsträckningen i *en* dimension. Men denna process försiggår i verkligheten icke isolerad. Hvar och en af förnimmelserna A—Z ingår nämligen *samtidigt* äfven såsom term i andra sådana serier; m. a. o. linien A—Z korsas i alla punkter af andra linier, hvilka äfven korsa hvarandra o. s. v; nervelementerna bilda ett *nät* och icke en linie. I det nu samma process, som vi funno verksam på linien A—Z, *samtidigt* uppträder vid alla dessa otaliga linier, kommer intrycket från hvart och ett af retinans nervelementer att fattas såsom lineärt bestämdt i förhållande till alla de öfriga, så att, om jag väljer *två* af dem, hvilka som helst, så kunna dessa uppfattas såsom ändpunkterna af en linie, hvilkens längd bestämmes genom antalet af de mellanliggande retinaelementerna. Därmed skall uppfattningen af *yta* vara gifven. För att förklara uppfattningen af den tredje dimensionen, tager Spencer sin tillflykt till ögonens konvergensrörelser. Tänka vi oss en normal dragen från midtpunkten af den linie, som sammanbinder båda ögonglobernas medelpunkter, så motsvaras den binokulära iakttagelsen af hvarje särskild punkt på denna normal utaf särskilda ögonmuskelkontraktioner. Vi kunna följaktligen

föreställa oss uppfattningen af normallinien såsom en serie af uppfattningar af angränsande punkter, ¹⁾ motsvarande de ofvan antagna serierna af retinaelementernas intryck. Hvad blir följden häraf? Tydligen den, att samma konsolidation inträder här som i de ofvannämnda fallen. M. a. o. då subjektet iakttagert en punkt, belägen på t. ex. fem fots afstånd, så uppfattar subjektet detta afstånd genom att (mer eller mindre medvetet) erinra sig alla de positioner, som ligga emellan det själf och punkten. ²⁾ Dessa positioner konsolidera sig för medvetandet till en linie och associera sig med föreställningen om en rörelse, utförd längs denna linie. För enkelhetens skull togo vi normalen såsom exempel. Men det är tydligt, att samma element ingår i hvarje blickpunktens rörelse i synfältet (nämligen såsom projektion på den nämnda normalen). Då nu uppfattningen af ytan utbildas genom kombination af retinaelementerna, medföra konvergensrörelserna samtidigt uppfattningen af *tredje dimensionen*.

Spencer gör här en anmärkning, egnad att ställa denna undersökning i samband med analysen i sin helhet. Villkoret för att en rumsåskådning skall kunna uppstå ur denna mångfald af positionsiakttagelser, är, att hvar och en af positionerna uppfattas såsom denna bestämda position, hvilket m. a. o. vill säga, att den igenkännes och klassificeras tillsammans med förut hafda iakttagelser af samma position ³⁾. Spencer finner här såsom öfverallt, att den intellektuella verksamheten består i upprättande af likhetsförhållanden.

Synsinnet är emellertid blott *en* af de vid rumsåskådningens bildning verk samma faktorerna. För att åskådliggöra den andra faktorns, känselsinnets, inflytande, skola vi söka göra oss en föreställning om rumsåskådningens utbildning på medvetandets lägsta stadier, der inga synförnimmelser ännu differentierats ⁴⁾. Antaga vi, att ett dylikt subjekt rör en del af sin kropp i fria rummet, så kan på detta stadium endast muskelsensation uppstå. Denna sensation är "obestämd i sin början, obestämd i sitt slut och obestämd i alla mellanliggande förändringar." Men om den i rörelse satta kroppsdelens träffar på ett fast föremål, uppstår, så att säga, ett "märke" i medvetandet; och om den

¹⁾ Hvad är det, som bestämmer dessa punkters inbördes läge? Här hafva vi inga afskilda retinaelementer, såsom i förra fallet. Spencer besvarar ej denna fråga, men hans mening är väl, att diskretionen beror på de nätt och jämt märkbara olikheterna i muskelkontraktionerna (*Fechners* ofvannämnda "Unterschiedsschwelle").

²⁾ Princ. of Psych. II, 187—188.

³⁾ Princ. of Psych. II, 202—203.

⁴⁾ Princ. of Psych. II, 220 ff.

under rörelsens fortgång träffar flere sådana, uppstår en serie af "märken". Här tillkom nämligen *känselförnimmelsen* vid beröringen. Nu kunna de fasta föremålen utgöras af ställen på subjektets egen kropp: då uppstår det känselförnimmelser äfven i dessa. Vi få sålunda i detta fall *tre* samtidigt fortgående strömningar i medvetandet: muskelförnimmelsen, indelad genom "märken" i sinsemellan likartade partier; känselförnimmelserna i den i rörelse stadda lemmen och känselförnimmelserna i den stillaliggande, berörda kroppsdel. Då nu beröringen längs en viss linie af kroppen alltid framkallar *samma* serie A—Z af känselförnimmelser, så är det tydligt, att den motsvarande serien af muskelförnimmelser i medvetandet associerar sig med just denna serie af känselförnimmelser. Genom oafbruten upprepning inträder äfven här efterhand en konsolidation, hvarigenom såväl känsel- som rörelseförnimmelser från att utgöra en serie af seqvenser öfvergå till *en* föreställning, sammansatt af koexisterande förnimmelser. Häraf blir följden, att om *en annan kropp* berör subjektet, i punkterna A—Z samtidigt, så uppväcka dessa känselförnimmelser genom association föreställningen om *en rörelse längs linien A—Z*, d. ä. subjektet uppfattar A—Z såsom ett afstånd, hvars storlek bestämmes af den erinrade rörelsens storlek. Denna senare åter bestämmes af antalet af mellanliggande känsselförnimmelser, ty det var, såsom vi sågo, genom dessa, som den ursprungligen obestämdt förlöpande muskelsensationen indelades i bestämda delar. I analogi med den visuella rumsåskådningens förklaring hafva vi att fullständiga detta schema genom att föreställa oss samtidigt pågående konsolidationer utaf alla möjliga serier af angränsande punkter öfver hela kroppsytan. Sedan subjektet sålunda kommit till att uppfatta afstånd mellan punkter på sin egen kropp, lär det sig, med tillhjälp häraf, att uppfatta afstånd mellan sig själf och yttre föremål, och därefter, mellan de yttre föremålen inbördes. All uppfattning af yttre former, vare sig visuel eller taktuel, låter nämligen, enligt Spencer, reducera sig till uppfattning af en serie afstånd mellan subjektet och enskilda yttre positioner.¹⁾ Den allmänna lagen gäller naturligtvis äfven här, att uppfattningen af en enskild position såsom bestämd, förutsätter klassificerande tillsammans med förut hafda af samma slag.

Uti denna förklaring af rumsåskådningens uppkomst innehålles ett moment af största vikt, som hittills icke uttryckligen framhållits. Detta är ärflytighetsens inflytande. Den inrättning af nervsystemets och sinnesorganernas

¹⁾ Princ. of Psych. III, 173 ff.

bygnad, som gör, att subjektet öfverhufvud kan skilja mellan två olika retina-elementers eller huddelars intryck, innehåller i själfva verket i sig en latent rumsåskådning. För den enskilda mänskliga individen är därför, så att säga, det mesta arbetet vid rumsåskådningens bildande undanjort och måste skrivas på otaliga föregående generationers räkning.

Den rumsteori, som vi här sett Spencer utveckla, har ej framförts fullständig af den realistiska psykologien, utan helt småningom utbildats, af materialier, hopsamlade från skilda håll. Hvad angår den ledande tanken, rumsåskådningens upplösning i iakttagelser af distanser, så har den, såvidt jag känner, först blifvit framsteld af *Malebranche* ¹⁾. Men såsom den empiristiska rumsteoriens egentlige begrundare är väl *Berkeley* att anse ²⁾. Han var nämligen den förste, som satte rumsåskådningens uppkomst i samband med subjektets föreställning om sin egen rörelse. Orsaken till att denna senare uppväcker föreställningen om rummet, ansåg han likväl ligga endast i rörelseförnimmelsernas variabla intensitet. Ofullkomligheten i hans förklaring, hvilken till någon del berodde på de ofullständiga fysiologiska resultater, som stodo honom till buds, gjorde, att hans teori temligen snart måste gifva vika inom England för Reids lära om ursprungligheten af den yttre perceptionen och på kontinenten för Kants förklaring af rummet såsom en apriorisk åskådningsform. Emellertid sökte ungetär samtidigt *Brown* ³⁾ i Skottland och *Steinbuch* ⁴⁾ i Tyskland att fortbilda den berkeleyska teorien. Under det Berkeley ville förklara rumsåskådningen endast ur rörelseförnimmelsernas egenskap att vara intensivt graderade, togo desse forskare *tidsföreställningen* till hjälp. Därigenom nämligen, att subjektet flere gånger genomlöper en serie af känsselförnimmelser med olika hastighet för hvarje gång, kommer *ordningen mellan intrycken* att fattas såsom oafhängig af deras tidssuccession, och detta skall innebära, att de ordnas i rum-

¹⁾ *Entret.* III (ed. Simon I, 35). Naturligtvis stod Mals åsigt om rumsåskådningens natur så långt som möjligt från den konsekvens, som den realistiska psykologien har dragit af denna tanke. Ungefär samtidigt uttalade *Leibnitz* samma åsigt i ett bref till Journ. des Sav. ^{5/1} 1693 (ed. Erdm. 114).

²⁾ *Berkeley*, Theory of Vis. § 54 ff. (ed. Wright 254—258). Jfr för B:s rumsteori, *Wundt* Phys. Psych. II, 30 ff.

³⁾ I "Lectures on the Phil. of Hum. Mind" I (1820). Jfr *Johnson* i Phil. Mon. för 1874 (Bd IX, s. 44).

⁴⁾ I "Beitrag zur Phys. der Sinne" (1811). Jfr *Wundt*, a. st. s. 33.

met. *Webers* viktiga undersökningar om "känselförnimmelser", ¹⁾ använda af *Lotze* vid hans lära om "lokaltecknen", gåfvo ett nytt medel i handen på de psykologer, som sökte åstadkomma en genetisk förklaring af rumsåskådningen. Inom den engelska psykologien var väl *Spencer* en af de förste, som tog hänsyn till dessa ²⁾. Genom utbildandet af *Darwins* utvecklingshypotes införde han ett nytt moment, nämligen ärftligheten och den successiva evolutionen under en ändlös följd af generationer. *Spencer* anser sig genom betonandet häraf hafva funnit den rätta föreningen mellan de nativistiska och de vanliga empiristiska förklaringarna ³⁾. Men i grund och botten är likväl hans förklaring empiristisk, likasom han öfverhufvud står vida närmare *Locke* än *Kant*. Om rumsåskådningen utbildats hos *en* individ eller en följd af individer, blir mera en formfråga; hufvudsaken är, att den utbildats successivt och på empirisk väg. ⁴⁾

Men den genetiska rumsförklaringen är äfven i dess starkast befastade form högeligen blottställd för kritik. Må vara, att öfvergången från sequensrelationer till uppfattningen af koexistens låter förklara sig såsom *Spencer* vill, men med säkerhet kan man påstå, att öfvergången från koexistens till ordning i rummet, hvilken *Spencer* tyckes anse falla af sig själf, blir fullkomligt oförklarlig. Det har redan ofta blifvit anmärkt (t. ex. af *Lotze*), att en serie af toner mycket väl kan uppfattas såsom koexistent, utan att därför i minsta mån tendera åt en anordning i rummet. Man kan invända, att i detta fall hvarje enskild förnimmelse ej beledsagas af sin bestämda muskelsensation, såsom i det af *Spencer* ponerade fallet. Men vi behöfva blott antaga, att subjektet själf frambringar tonerna genom att sjunga dem. ⁵⁾ Då hafva vi här förenade samtliga de elementer, som kunna förekomma vid en sådan följd af yttre känsselförnimmelser, som den *Spencer* antog. En serie af intryck, som kan upprepas och

¹⁾ Se härom närmare *Wundt* Phys. Psych. II, 9 ff. och *Funke* i *Hermanns Handb. der Phys.* III, 2, 388 ff.

²⁾ Äfven *Spencers* åsigt om subjektets uppfattning af *afståndet* mellan två punkter på dess kroppsyta, såsom beroende på erinringen om mellanliggande förnimmelser, framställdes först af *Weber*. Jfr *Funke*, a. st. s. 394 ff.

³⁾ Jfr *Princ. of Psych.* II, 195.

⁴⁾ Då det icke ingår i vår plan att framställa alla de olika rumsteorier, som utvecklats ur dessa och andra elementer, hänvisa vi till följande verk: *Stumpf*, *Die Psych. Urspr. der Raumvorst.* (Leipz. 1873), *Funke*, a. st. s. 402 ff., *Wundt*, *Phys. Psych.* II, 30 ff. samt åtskilliga uppsatser af *Johnson* i *Phil. Mon.*

⁵⁾ Jfr *Stumpf*, a. st. och *Funke*, a. st. s. 411.

omvändas efter behag utan att förlora i intensitet, ¹⁾ och som kan genomlöpas med olika hastighet i olika fall; vidare vissa specifika rörelseförnimmelser för att framkalla hvarje nytt intryck och vissa specifika känsselförnimmelser, så länge intrycket fortfar. Men någon rumsåskådning uppstår lika litet nu som förut. Hvad slutligen ärfthlighetsprincipen beträffar, så säger det sig själf, att den, konsekvent fasthållen, endast kan leda till en regress in infinitum ²⁾; om åter regressen afklippes och *en* term statueras såsom den första, så blir enda skilnaden, att utvecklingen antages försiggå långsammare, än den skulle gjort hos *ett* individ, hvilket ej kan rädda denna modifikation af teorien från att träffas af samma kritik.

I sammanhang härmed torde vi böra nämna några ord om Spencers förklaring af tidsåskådningen. ³⁾ Hans mening synes vara, att den är aposteriorisk endast såsom abstrakt allmänåskådning. Men under formen af uppfattning af enskilda "seqvensförhållanden" ⁴⁾ är den det yttersta elementet i medvetenhetsprocessen, hvartill analysen leder oss, i det den sammanfaller med den primära nppfattningen af likhet och olikhet och förutsättes för det begynnande medvetandets allra första stadier ⁵⁾. I denna mening är den sålunda apriorisk. Hvad åter angår den abstrakta allmänåskådningen af tiden, så är den en kombination af föreställningar om "seqvenser", på samma sätt som rumsåskådningen är en kombination af föreställningar om positioner. Formen för tidssyntesen är analog med den för rumssyntesen och båda bildas samtidigt. Antaga vi en serie A—Z af "seqvensuppfattningar" och låta A, liksom i ofvannämnda exempel, ännu fortfar i medvetandet, då Z vidtager, så disponeras medvetandet för att bilda en "konsolidationsprodukt", hvilken, i mån af upprepning, allt fullständigare kommer till stånd. Och emedan seriens termer äro olika i olika fall, aflöser sig äfven här småningom den abstrakta föreställningen (tiden) från de konkreta "seqvenserna." Denna process är såtillvida enklare än rumssyntesen, som tiden endast har *en* dimension. Måttstocken för

¹⁾ Jfr Princ. of Psych. II, 273 ff., där detta framhålles såsom ett vilkor för seqvensers öfvergång till koexistens.

²⁾ Jfr *Höfding*, Psych. sid. 412.

³⁾ Princ. of Psych. II, 207 ff.

⁴⁾ Vi hafva bibehållit detta ord, i brist på något fullt motsvarande svenskt. Meningen därmed är tydligen: den enkla iakttagelsen af ett efter-hvart-annat-vara. "Seqvensuppfattningen" förhåller sig alltså till tidsåskådningen såsom iakttagelsen af den enskilda "positionen" till rumsåskådningen.

⁵⁾ Princ. of Psych. II, 283 ff. Jfr nedan s. 38.

uppfattningen af en viss tidslängd blir sålunda *antalet af erinrade "sequenser"* liksom måttstocken för uppfattningen af ett visst rums storlek afgifves af antalet af erinrade koexistenser. Här af förklaras, enligt Spencer, den starkt framträdande relativiteten hos de båda åskådningarna. Då t. ex. under inflytelse af haschischruset minuten sväller ut till år eller sekler, och det närmast omgifvande rummet till en värld,¹⁾ så beror detta därpå, att erinringsförmågan i hög grad skärpes, hvarigenom ett ofantligt antal förgångna medvetenhetstillstånd, och, med dessa, koexistens- och sequensförhållanden framträda i minnet²⁾. Likaså förefalla för barnet, hos hvilket alla intryck äro nyare och därför lifligare, dagen, veckan, året vida längre än för den fullvuxne, isynnerhet den ålderstigne.

Rumsanalysen visade tydligt hän på ett i uppfattningen af rörelse ingående yttersta element. Detta "*sista material*", försävidt iakttagelsen af ett yttre beträffar,³⁾ är förnimmelsen af *motstånd*³⁾. Redan i uppfattningen af muskeltension, utan afseende på förnimmelse af beröring ("touch proper"), innehålles, enligt Spencer, förnimmelsen af motstånd (beroende på öfvervinnandet af de egna lemmarnes tyngd). Men äfven förnimmelsen af muskeltension kan upplösas. Den visar sig då bero på iakttagande af ett likhetsförhållande, och närmare bestämdt, på, såsom Spencer uttrycker det, "upprättandet af en relation af koexistens (här: likhet i tid med afseende på närvaron i medvetandet) mellan muskelsensationen (d. ä. blotta känselförnimmelsen i muskeln, tänkt isolerad) och det medvetenhetstillstånd, som vi kalla vilja." Här är alltså enligt Spencer den punkt, från hvilken all förklaring af varseblifningen af en yttre värld måste utgå. Denna punkt är nu visserligen den enda i analysen, där Spencer berör det spontana. Men i det den utgör just den yttersta grunden för all yttre iakttagelse, kan man likväl säga, att Spencer, i viss mån, ur spontaneitetsprincipen härleder vårt medvetande om icke-jaget.⁴⁾ Fråga vi, huru denna uppfattning af spontaneitetens betydelse kan stå tillsammans med resultatet af Spencers analys i öfrigt, så blir svaret, som man kunde vänta, att Spencer i själfva verket låter spontaneitetsrelationen (relationen "mellan vilja och muskelsensation") stå såsom ett fullkomligt oförmedladt element vid sidan af de öfriga relationerna. Vid bestämmandet af analysens yttersta resultat tager Spencer hänsyn endast till den *receptiva* sidan af medvetandet. Han förklarar näm-

¹⁾ Jfr *De Quincey*, Conf. of an engl. opiumeater (Cit. af S. I, 213 etc.)

²⁾ Princ. of Psych. II, 199 ff., 210. Jfr I, 213, 217.

³⁾ Princ. of Psych. II, 332 ff.

⁴⁾ Jfr nedan s. 46.

ligen, att *alla* koexistensförhållanden låta sig upplösas i iakttagelser af "seqvenser." ¹⁾ I själfva verket funno vi också detta vara fallet med afseende på koexisterande känsel- och muskelförnimmelser. Men vi funno äfven, hvad Spencer här alldeles ignorerar, att i *hvarje enskild* muskeltensionsförnimmelse ingår en uppfattning af koexistens mellan *viljan* och *muskelsensationen*. Denna koexistensiakttagelse låter icke uppdelas sig i några seqvenser, ty det är först genom bådas samverkan, som muskeltensionsförnimmelsen blir medveten. Låt vara att en lägsta grad af medvetande är tänkbar, där spontaneiteten ej blir medveten, utan endast "seqvens" eller koexistens af rent receptiva medvetenhetstillstånd; så kunna vi dock aldrig, enligt Spencers eget medgifvande, taga steget från ett sådant medvetande till medvetandet af yttre föremål, utan att medtaga spontaneitetsprincipen. Det är därför att framställa analysens verkliga resultat i en falsk dager, att, såsom Spencer har gjort, beteckna "seqvensrelationerna" såsom medvetandets *enda* yttersta (formella) element, ty spontaneitetsförnimmelsen, hvilken beror på en "koexistens", som icke låter upplösa sig i "seqvenser", är för det utvecklade medvetandet absolut lika nödvändig; måste således, äfven den, sättas såsom ett yttersta element.

Enär uppfattningen af "seqvensförhållande" endast kommer till stånd genom uppfattningen af *olikhet*, och tvärtom, så kunna dessa båda sättas som identiska. ²⁾ Uppfattningen af *likhet* åter är i förhållande till dessa sekundär, ty två lika medvetenhetstillstånd kunna fattas såsom *två* endast genom inskjutande af ett tredje olika. ³⁾ I det "seqvensiakttagelsen" är det gryende medvetandets första, skiljer det icke genast mellan dess olika arter. Men i mån som erfarenheten utvidgas, grupperas seqvenserna. Somliga förlora för medvetandet sin karaktär af seqvenser och öfvergå till koexistensförhållande. Detta var, såsom vi sågo, förhållandet med de "seqvensuppfattningar", hvilka enligt Spencers åsigt gifva upphof åt rumsåskådningen, men det inträffar äfven öfverhufvud, då intryckens objektiva motsvarigheter *perdurera* och intrycken sålunda kunna, efter subjektets godtycke, med samma liflighet upprepas i samma och omvänd ordning. Vi kunna förtydliga detta med ett exempel, hemtadt från ett högre stadium. En person ser ett föremål A, vänder sig om, och ser föremålet B. Han sluter då, att A och B koexistera och finner detta antagande bekräftadt, om han ge-

¹⁾ Princ. of Psych. II, 271 ff.

²⁾ Princ. of Psych. II, 284.

³⁾ Princ. of Psych. II, 284—285.

nom att åter vända sig, ånyo varseblifver föremålet A. Men i själfva verket är det för honom omöjligt att, under de nämnda förutsättningarna, uppfatta denna koexistens annorlunda än genom en seqvens. Andra slag af seqvenser däremot fortfara att af medvetandet uppfattas såsom seqvenser. Detta inträffar, då intryckens objektiva motsvarigheter *icke perdurera* och intrycken följaktligen endast såsom erinrade, d. ä. med minskad liflighet, kunna godtyckligt upprepas eller omvändas. Inom denna afdelning lär subjektet småningom åtskilja *tre* grupper: tillfälliga, sannolika och nödvändiga seqvenser. Vid de *tillfälliga* seqvenserna följa intrycken ofta på hvarandra äfven i motsatt ordning. Så t. ex. seqvensen af två toner. Vid de *sannolika* seqvenserna är successionen nästan regelbunden, antingen så, att ett visst antecedens vanligen medför ett visst consequens (hvilket emellertid i andra fall kan följa äfven efter andra antecedentia), eller så, att ett visst consequens förutsätter ett visst antecedens (hvilket i andra fall kan följas af andra consequentia), eller så, att båda dessa villkor sammanfalla. En sannolik seqvens (af förstnämnda slaget) är t. ex. den mellan ropandet på en person i närheten och hans vändande på hufvudet. *Nödvändiga* seqvenser åter äro de, där (under någon af de ofvannämnda tre synpunkterna) successionen är absolut fast. Exempel på en sådan (ur den *andra* synpunkten) är förhållandet mellan slaget och den slaget föregående rörelsen.¹⁾

Vi hafva nu genomfört analysen till dess slutpunkt. Tänkandet är sålunda, enligt Spencer, endast en komplex af iakttagelser af olikhets- eller likhetsförhållanden. Men redan det enklaste olikhetsförhållande förutsätter två termer, mellan hvilka olikheten existerar, och i mån af förhållandets komplexitet blifva äfven de däri jämförda termerna allt flere. Reduceradt till sitt yttersta element,²⁾ visar sig tänkandet således från två sidor, en *formel*, nämligen iakttagelsen af olikhets- eller likhetsförhållande, och en *materiel*, nämligen de enkla termer, mellan hvilka förhållandet eger rum. Spencer betecknar dessa medvetandets

¹⁾ Spencer sjelf åtskiljer icke uttryckligen de tre synpunkter, som vi ofvan vid frågan om sannolika seqvenser framhållit. Vi hafva likväl tillåtit oss att göra det, i hopp att framställningen derigenom skulle blifva lättfattligare.

²⁾ För att undvika förblandning, skola vi här anmärka de olika fall, hvori uttrycket "yttersta elementer" varit användt. För den *yttre iakttagelsen* såsom sådan var det yttersta elementet motståndsförnimmelsen. Men i det Spencer undansköt den här framträdande spontaneiteten (jfr ofvan s. 36), satte han såsom de yttersta elementerna för *medvetandet öfverhufvud* dels, ur *formel* synpunkt, de enkla sensationerna, dels, ur *materiel* synpunkt, den enklaste operation, hvarmed dessa förbindas: iakttagelse af olikhets-(likhets-)förhållande.

båda sidor såsom en *perceptiv* och en *sensitiv* resp. Om det är den *perceptiva* sidan, *förhållandet* mellan termerna, som "intager medvetandets blickpunkt" (för att använda Wundts ofvannämnda bild), så kalla vi medvetenhetstillståndet en *perception*. Om det åter är den *sensitiva* sidan, en af termerna själfva, som framträder, så benämna vi det en *sensation*. Likväl kan ingen af dessa medvetandets båda sidor absolut undantränga den andra. Hvarje sensation måste, för att blifva medveten såsom sådan, ställas i *förhållande* till den andra. Och hvarje perception måste ytterst hvila på de sensationer, mellan hvilka de elementära förhållandena iakttagas. Sensationen förutsätter sålunda, såsom Spencer uttrycker sig, ett "gryende" medvetande af perceptionen, och tvärtom, ehuru det fulla medvetandet ej kan inrymma mer än endera åt gången. Så bör utan tvifvel den lag förstås, som Spencer uppställer, att sensation och perception utsluta hvarandra med grader af nödvändighet, hvilka stå i omvänt förhållande ("with degrees of stringency which vary inversely"), d. v. s. ju starkare sensationen är i ett gifvet moment, desto mera omöjliggör den uppkomsten af en perception, och tvärtom.¹⁾

Då det bestämda åtskiljandet mellan perception och sensation allt sedan Reid är ett karakteristiskt drag hos den engelska psykologien och särskildt hos Spencer får en afgörande betydelse, torde det ej vara olämpligt att framhålla några momenter af dess utveckling inom filosofiens historia. Frågans behandling är af genomgripande vikt för hvarje filosofisk verldsåskådning, enär på den baserar sig uppfattningen af förhållandet mellan den formella och materiella sidan i medvetandet.

Öfverhuvud kan man säga, att den för de grekiska verldsåskådningarna så utmärkande dualismen mellan tillvarelsens formsida och stoffsida förutsätter och innebär, om också omedvetet, en abstrakt uppdelning af sensation och perception i medvetandet. Men först hos *Aristoteles* finna vi denna skilnad icke blott, såsom t. ex. hos Plato, som en nära till hands liggande konsekvens af hans verldsåskådning, utan äfven på det bestämdaste uttalad. Han skiljer nämligen uttryckligen mellan det, som är i egentlig mening förnimbart eller känbart *genom sig själf* och hör till sinnenas väsende (såsom t. ex. förnimmelsen af färg för synsinnet, ljud för hörselsinnet o. s. v.), och det, som icke såväl förnimmes som fastmera *medelbart* kännes och af hvilket själfva sinnet icke påverkas (såsom t. ex.: "att detta hvita är Kleons son").²⁾ Här hafva vi en

¹⁾ Princ. of Psych. II, 248.

²⁾ *De an.* II, 6 (418, a, 11—25); III, 1 (425, a, 24—30).

bestämd uppdelning mellan sensation och perception. Men icke nog därmed. Aristoteles antyder t. o. m. den lag som vi sågo Spencer (efter Hamilton, jfr nedan) uppställa angående det inbördes förhållandet mellan dessa medvetandets båda sidor. "Då vi äro uttryckligen sysselsatta med det synliga (färgen), så säga vi icke, att därigenom en menniska varseblifves af oss; utan snarare (varseblifva vi henne), då vi ej tydligen äro kännande" (då färgintrycken, alltså det sensitiva elementet, träda tillbaka och det perceptiva elementet blir förherskande). ¹⁾ I dessa exempel har det nu varit fråga om "perceptioner af hög ordning", för att tala med Spencer. Men att Aristoteles äfven åtskilde den enkla uppfattningen af *form* öfverhufvud från sensationerna, framgår af den bevisföring, hvarigenom han statuerade tillvaron af det ofvannämnda "gemensamma sinnet". Detta antogs nämligen icke blott för att förklara jämförelsen och förbindelsen mellan de särskilda sensationerna utan äfven för att förklara uppfattningen af utsträckning, figur, storlek, rörelse etc.). ²⁾ Inom den senare antika filosofien var det isynnerhet *Plotinus*, som starkt betonade denna åtskilnad, ehuru väl, såsom vi af det ofvanstående finna, *Vacherot* har orätt, då han vill tillerkänna *Plotinus* förtjänsten att vara den förste, som uttryckligen framhållit den ³⁾. Det stannade emellertid för lång tid vid dessa antydningar. Men den nyare filosofien upptog straxt vid sin början problemet och gaf det snart en dominerande ställning. *Descartes* antyder åtskilnaden på flere ställen och den var en nödvändig konsekvens af hans system. ⁴⁾ I det utsträckningen ensam beständes såsom kropparnes "essentia", kom iakttagelsen af formerna såsom modaliteter af utsträckningen att strängt skiljas från sensationerna såsom själens modifikationer, uppkomna genom en "unio et quasi permixtio mentis cum corpore." Men den detaljerade utvecklingen af denna tanke tillhör *Descartes'* störste lärjunge, *Malebranche*. Han åtskiljer sensationerna såsom "sentiments" från formerna såsom "idées." "Les sentiments" uppstå och försvinna. De frambringas hos oss omedelbart af Gud. Ideerna däremot äro eviga. Vi skåda ideerna, hvilka, försåvidt de äro oss bekanta, samtliga äro modifikationer af utsträckningens "substans" i Gud. Men Gud använder "les sentiments" såsom medel att uppväcka ideerna hos oss. Sammansmältningen af dessa båda elementer

¹⁾ *De an.* III, 3 (428, a, 12—15).

²⁾ *De an.* II, 6; III, 1 etc. Jfr ofvan sid. 28.

³⁾ *Vacherot*, *Hist. de l'Ec. d'Alex.* III, 363 ff.

⁴⁾ *Descartes*, passim, t. ex. *Med.* VI etc.

vid varseblifningen förklaras nu så af Malebranche, att vår själ "beröres" af utsträckningens idé, samtidigt därmed, att Gud frambringar "les sentiments" hos oss. Härigenom komma då "les sentiments" att uppfattas såsom oskiljaktigt förenade med en viss modifikation af utsträckning. Den röda färgen förefaller oss utbredd öfver en yta, giktsmärtan förlägges till tåspetsen o. s. v.; ehuru färger och smärtor i sig själfva äro absolut skilda från all utsträckning. Alldeles samma åtskilnad eger enligt Malebranche rum vid reproducerade föreställningar; de åtskilja sig från de direkta endast genom mindre liflighet.¹⁾ Men den descartiska dualismen mellan utsträckning och tanke, hvilken i själfva verket beherskade äfven Malebranches system, gaf snart vika för djupare världsåskådningar, och därmed försvann äfven den egendomliga uppfattning af föreliggande psykologiska fråga, som vi sågo utveckla sig hos Malebranche. Lika litet framträder den inom de samtida och närmast efterföljande realistiska systemerna. Hos *Locke* t. ex. finna vi en oupphörlig förvexling såväl af orden sensation och perception som af de motsvarande begreppen. Den förste, som upplifvade åtskilnaden, var skotten *Reid*, i hvars filosofi den i viss mån utgör grundtanken.²⁾ Han särskiljer i hvarje iakttagelse *sensation* såsom det subjektiva tillståndet och *perception* såsom den omedelbara intuitionen af tillvaron af ett yttre föremål. Detta "ursprungliga omdöme" gifver oss, enligt Reid, fullkomlig visshet gentemot idealismens och skepticismens invändningar. Något senare finna vi samma åtskilnad upptagen af flere författare, hvilka, sannolikt oberoende af hvarandra, antyda eller uppställa en lag, som starkt närmar sig Spencers ofvan anförda. Redan *Kant* hade i sin antropologi³⁾ gjort en antydning i denna syftning. Senare framhöll *Maine de Biran* uttryckligen, att i samma medvetenhetstillstånd sensation och perception stå i omvänt förhållande till hvarandra.⁴⁾ Ännu något senare gjorde *Grubbe* i sin "Fenomenologi"⁵⁾ frågan till föremål för en omfattande och särdeles klar utredning. Han betecknar de båda ifrågavarande psykiska akterna såsom sensationens subjektiva och objektiva sida resp. och uppvisar dessas förhållande sinsemellan, såväl i

¹⁾ Det är isynnerhet på Malebranches senare stadium, som denna åskådning framträder. Jfr framför allt *Entret. III—V*.

²⁾ *Reid* Inq. into the hum. mind. Jfr *Stewart* Works II, 111 ff. och *Hamilton*, Philos. of Perception Disc. on Phil. s. 50 ff.).

³⁾ § 18 (ed. Schubert, s. 49).

⁴⁾ *Oeuvres phil. publ. par Cousin*, I, s. 21 ff.

⁵⁾ S. 150 ff.

allmänhet som vid hvarje särskildt slag af sensationer. Längre fram upptogs frågan af *Hamilton* ¹⁾ och på denna väg har Spencer blifvit bekant därmed. Mot den för samtliga dessa forskare gemensamma formulering af lagen anmärker nu Spencer, att medvetandet samtidigt ej kan befinna sig i två olika tillstånd. Han förändrar därför lagen på det sätt som ofvan nämndes. Men i det Spencer likväl icke kan fullkomligt utesluta det motsatta elementet ur medvetandet, reduceras i själfva verket hans anmärkning derhän, att såsom ofvan nämndes, blott den ena af de båda sidorna kan i hvarje särskildt moment intaga medvetandets "blickpunkt." Vi skola finna denna vår uppfattning bekräftad af den induktiva delen af Spencers psykologi, till hvilken vi nu öfvergå.

B. Induktion.

Den åtskilnad mellan medvetandets sensitiva och perceptiva sida, hvarmed vi afslutade analysen, utföres af Spencer ännu vida skarpare i hans "*Inductions of Psychology*." Han är här ej nöjd med att beteckna dem båda såsom olika sidor af en andlig akt, utan söker att uppdraga en grof materiel gräns dem emellan. Detta sker genom hypotaserandet af "*relations*", hvilka vi funno ytterst utgöras af olikhetsförhållanden, såsom ett slags *momentana känslor*. För att förstå, hvad som bragt Spencer till denna egendomliga åsigt, måste vi gå tillbaka till hans uppfattning af själssubstansen. Vi sågo, att han fann denna nödvändig för att förklara sambandet mellan de successiva medvetenhetstillstånden ²⁾. Men därefter förvisades själssubstansen till en från medvetande absolut afskild region. Följden blir nu, att Spencer, såsom vi ofvan anmärkte, nödgas anskaffa något i medvetandet verksamt surrogat därför. Då analysen undertiden uppdelat medvetandet i sensationer och iakttagelser af likhetsförhållanden dem emellan, så har Spencer kommit på den besynnerliga tanken att afskilja de senare såsom s. k. "*relations*" och förklara dem för ett själfständigt element, hvilket, så att säga, inflickas såsom ett sammanbindande kitt mellan sensationerna. Betydelsen af relationerna blir således tvåfaldig. De blifva dels uttrycket för medvetandets *perceptiva* sida (till åtskilnad från den sensitiva), dels det *förbindande* mellan de skilda medvetenhetstillstånden. Men vidare gifver Spencer åt analysens resultat en betydlig och i vår tanke temligen godtycklig utsträck-

¹⁾ *Hamilton*, Dissert, on Reid, ss. 876—888.

²⁾ Jfr ofvan s. 16.

ning. Icke nog med att han låter analysen gälla för hela tänkandets form och innehåll, ehuru, såsom vi flere gånger påpekade, den faktiskt sysselsatte sig endast med de begrepp, som motsvara kroppar eller kroppsliga egenskaper. Men dessutom tillämpar han dess resultat på alla medvetenhetstillstånd utan undantag, trots sin uttryckliga förklaring, att ej alla medvetenhetstillstånd, utan endast de under tänkandet (the intellect) hörande, äro analysabla. Affekterna förklaras sålunda med tillhjälp af "emotioner", hvilka, till skilnad från de utifrån kommande sensationerna, framkallas från centraldelar ("are centrally-initiated").¹⁾ Dessa "emotioner" sammansätta sig, äfven de, med tillhjälp af "relations".²⁾ Liksom sålunda perceptionen af ett yttre föremål var ett sammansatt medvetenhetstillstånd, bestående af en mängd enkla sensationer, förbundna genom "relationer", så utgöres en affekt af en mängd enkla emotioner, äfvenledes förbundna genom "relationer". Sensationer och emotioner hopföras under det gemensamma namnet *känslor* ("feelings").³⁾ Härigenom komma då samtliga i medvetandet gifna fenomen att dela sig i två vidt skilda grupper: *känslor* och *relationer* (mellan känslor). Vilja vi söka att definiera dem, så kunna vi säga, att en känsla är ett medvetenhetselement, som 1) varar tillräckligt länge för att få en uppfattbar individualitet, 2) afgränsas mot andra medvetenhetselementer genom kvalitativ motsättning och 3) förefaller oss homogen. Om den *första* karaktären saknas, blir den ej något själfständigt medvetet element; om den *andra* saknas, är den blott en del af en känsla, och om den *tredje* saknas, är den icke *en* känsla, utan ett aggregat af flere. Ett förhållande (relation) mellan känslor har däremot ingen egen individualitet, utan försvinner med de termer, det förenar; likväl skall det, enligt Spencer, själf vara ett slags känsla, nämligen den momentana, som åtföljer öfvergången från en egentlig känsla till en annan.

¹⁾ För att denna åtskilnad skall blifva tillräcklig, måste den fattas såsom afseende endast de *direkta* sensationerna; ty de *erinrade* sensationerna kunna väl i samma mening sägas vara "centrally-initiated" som "emotionerna".

²⁾ Till följd af en mindre noggrann terminologi gifver S. namnet "*emotion*" såväl åt det enkla tillståndet, som åt det komplicerade, hvilket är sammansatt af enkla "*emotions*" jämte relationer. Likså betecknar "*sensation*" såväl en sammansatt känsla (motsatt *perception*), som de enkla förnimmelser, hvilka ingå såväl i perceptionen som i den sammansatta sensationen.

³⁾ I brist på bättre, nödgas vi öfversätta ordet "*feeling*" med det svenska ordet *känsla*. Vi måste därför bedja läsaren noga uppmärksamma den egendomliga betydelse, hvori detta ord här tages.

Vi hafva förut anmärkt en tydlig inverkan af Kant på Spencers allmänna verldsåskådning. Det skall kanske vid första påseende förefalla något sökt, om vi äfven i uppdelningen af känslor och relationer såsom *skilda* medvetenhets-tillstånd vilja spåra ett inflytande af den kantiska kritiken. Men närmare eftersedt, hvad innebär denna uppdelning annat än att sätta *materialet* i medvetandet såsom ett från den ordnande och förbindande *formen* afskildt? Spencer förvandlar visserligen de aprioriska åskådningsformerna och kategorierna till ett aposterioriskt, ett nytt slags "feelings"; men den skarpa åtskilnaden har han gemensam med Kant, och det är just de kantska formerna, som han vill härleda ur sina relationer, om han också icke gör försöket med dem alla. Rum, tid, realitet, negation ¹⁾, kausalitet, nödvändighet, tillfällighet — samtliga dessa begrepp sågo vi Spencer förklara såsom kombinationer af relationer, (hvilka Spencer likväl, i motsats till Kant, ville ytterst upplösa i relationer af olikhet). Det är i sanning egendomligt att iakttaga den brytning mellan två rakt motsatta verldsåskådningar, som äfven här kommer fram hos Spencer. I motsats till den egentliga materialismen inser han bestämdt nödvändigheten af att antaga ett förbindande och ordnande element i medvetandet, men han vill för ingen del med idealismen erkänna något egentligen *aprioriskt* i medvetandet. Härigenom har då den alldeles enstående och sig själf motsägende åsigt uppkommit, som sätter formen i medvetandet på en gång såsom ett absolut afskildt och ett aposterioriskt.

Det är ej lätt att fullständigt anföra alla de invändningar, som kunna göras mot Spencers relationer. Vi skola dock söka att sammanföra några af de viktigaste och närmast till hands liggande.

1). En isolerad känsla skall ej hafva någon kvalitet, förr än den blifvit jämförd med andra känslor, då de härvid uppstående relationerna bibringa den en bestämd kvalitet. ²⁾ Det kan då med skäl frågas, hvarifrån hvarje relation får *sin* kvalitet. Om de (successiva eller simultana) känslorna *a* och *b* äro fullkomligt kvalitetslösa, så kan ingen kvalitetsdifferens uppstå mellan dem och följaktligen ingen relation.

2). Relationerna bestämmas såsom momentana, känslorna åter såsom perducerande under någon tid. ³⁾ I det att sålunda relationen *a* upphör före käns-

¹⁾ *Realitet* (affirmation) är nämligen, enligt S., lika med koexistens, *negation* med icke-koexistens i medvetandet. (Jfr ofvan s. 24).

²⁾ Princ. of Psych. I, 182 ff.

³⁾ Princ. of Psych. I, 164 ff.

lan b , uppstår frågan, huru b under hela sin fortvaro kan röna inverkan af den försvunna a . Här tvingas man att antaga närvaron af a , om ock i en modifierad form, hvarmed dess momentaneitet är upphäfd.

3). I det särskilda fall, att känslorna a och b ej äro koexisterande, utan successiva, uppstå nya svårigheter. Huru kan a bestämmas till sin kvalitet af relationen a , som ännu ej finnes i medvetandet, utan börjar, först sedan a slutat. Försåvidt på relationen berodde, skulle a kunna byta plats med andra känslor a' , a'' o. s. v., utan att kvaliteten uppfattades såsom en annan. Åter: emellan $a-b$, $a-b'$, $a-b''$ o. s. v. måste relationerna a , a' , a'' o. s. v. vara olika, emedan kvalitetsmotsatsen är olika. Men huru kunna a , a' ... röna inverkan af b , b' ..., hvilka uppstå först efter relationerna? Vi tvingas därför att antaga en utsträckt fortvaro såväl af a som af a .

4). Äfven om vi antaga, att relationerna icke äro momentana, utan fortlöpande, alltså jämnställda med de öfriga känslorna, så måste hvarje försök att förklara förbindelsen mellan två skilda elementer a och b genom interpolation af ett tredje a , råka ut för en modifikation af Zenos gamla bevis mot mångfalden: för att förklara förbindelsen mellan a och a samt a och b fordras två nya interpolationer o. s. v. *εἰς ἄπειρον*.

Det märkes blott alltför tydligt, att hela denna teori tillkommit endast för att slippa att för förklaringen af perceptionen taga andens enhet till hjälp. Men äfven om det vid den enskilda perceptionen kunde låta sig tänkas att förklara den förbindande enheten genom nya momentana känslor, så vore härmed icke det i erfarenheten gifna fortlöpande medvetandet om jaget förklaradt. Detta medvetande är dock ingen "momentan stöt", lika litet som det sammanfaller med någon särskild sensation. Spencer måste därför försöka en annan förklaring af det empiriska jaget. Han upptager i detta ändamål Humes indelning af medvetenhetstillstånden i "impressions" och "ideas", och identifierar medvetandet om jaget med "ideas", samt det af icke-jaget med "impressions".¹⁾ Spencer afgränsar dessa båda klasser med mycken omsorg mot hvarandra.²⁾ Sålunda äro de till icke-jaget hörande relativt lifliga, men de till jaget hörande relativt svaga. De förra äro föregående i tiden (originaler), de senare äro efterföljande i tiden (kopior). Vidare kunna de senare, men icke de förra, af viljan förän-

¹⁾ Princ. of Psych. II, 454 ff.

²⁾ Denna indelning korsar tydligtvis den förra. Hvarje känsla och hvarje relation, äfvensom hvarje sammansatt medvetenhetstillstånd, har två existensformer: en direkt och en erinrad.

dras till kvalitet samt till simultan eller successiv ordning m. m. I själfva verket har dock Spencer härigenom icke kommit frågans lösning närmare. Den ursprungliga massan af skilda medvetenhetstillstånd har blifvit delad i två; det är allt. "Ideas" eller de s. k. svaga medvetenhetstillstånden utgöra en oräknelig massa; hvarifrån kommer det sammanbindande momentet, det empiriska jagets obestridliga enhet? Vi fatta, faktiskt, jaget icke såsom en knippa af föreställningar, hvartill Hume ville göra det; och äfven om den enhet, som vi inlägga däri, är fiktiv, så fordrar den dock en förklaring. Dessutom sammanfaller indelningen i svaga och lifliga medvetenhetstillstånd ingalunda med uppfattningen af subjekt och objekt resp. De *lifliga* affekterna äro långt snarare att hänföra till subjektets förnimmelse af sig själf än t. ex. ett *erinradt* räkneexempel, hvilket ju, enligt Spencer, är en komplex af svaga medvetenhetstillstånd.¹⁾

Man kan svårligen säga, att de båda hittills behandlade teorierna (relationernas hypotaserande till momentana "feelings" och jagets identifiering med de "svaga" medvetenhetstillstånden) grundats på någon egentlig induktion. Detta kan däremot, med vissa förbehåll, erkännas om de därefter följande undersökningarna, hyari Spencer redogör för de karaktärer, som på induktiv väg låta sig upptäckas hos medvetandets elementer.

Innan vi emellertid öfvergå till framställandet af dessa egenskaper, är det nödvändigt att nämna något om de olika sätt, hvarpå känslor och relationer i olika medvetenhetstillstånd kunna förenas. Till en början finna vi lätt, att ett medvetenhetstillstånd, som utgöres af ett aggregat af emotioner eller af s. k. inre känsel förnimmelser (t. ex. hunger o. d.) i vida mindre grad innehålla relationer, eller, som Spencer uttrycker det, äro vida mindre *relationala* — än ett af *yttre* sensationer, framför allt af synförnimmelser, sammansatt medvetenhetstillstånd. Under det att nämligen de mångfaldiga enkla emotioner, som fylla medvetandet t. ex. i ett ögonblick af vrede, otydligt flyta öfver i hvaran-

¹⁾ Ofvan (s. 36) sågo vi, att vårt medvetande om ett yttre af Spencer ytterst härledades ur förnimmelser af motstånd, hvilken åter berodde på en "koexistens mellan viljan och muskelsensationen". Detta kan nu så till vida stå tillsammans med den här gifna förklaringen af skillnaden mellan jaget och icke-jaget, som i åtskilliga af de direkta sensationerna muskelrörelser ingå, t. ex. ögonrörelser i synförnimmelserna o. s. v. Men öfverensstämmelsen blir blott delvis, ty i hörsel- och känselsensationer samt framför allt i "emotionerna" ingå ej med nödvändighet några motståndsförnimmelser. För att förklara dessa "känslors" samband med icke-jaget, finge man taga sin tillflykt till de reflexrörelser, hvarmed de oftast (dock icke alltid) i någon grad äro förbundna.

dra till *en* massa, så skiljas däremot vid en synföreställning de däri ingående enkla färgsensationer genom en ytterst skarp ömsesidig begränsning. Då nu Spencer fattar skiljandet mellan två sensationer såsom beroende på interpolation af en momentan "relation", så finner han — från sin ståndpunkt — för detta förhållande helt naturligt det uttryck, att i synföreställningen relationerna äro relativt många och starka, under det att de i affekten äro relativt få och svaga: den förra är i hög, den senare i ringa grad "relational." Ordningen emellan de olika slagen af *yttre* sensationer med afseende på graden af relationalitet är följande: syn, känsel, hörsel, smak, lukt. Af de *inre* sensationerna äro de af muskeltension de mest relationala; man jämföre den med afseende på sin början och sitt slut skarpt markerade förnimmelsen af en ögonrörelse med den i samma afseende högst obestämda känslan af hunger. Emotionerna slutligen, eller affektelementerna, äro, enligt Spencer, de ojämförligt minst relationala af alla medvetenhetstillstånd: såväl med afseende på koexistens, i det att de i hvarje gifvet ögonblick sammanflyta till *en* massa, som med afseende på succession, i det att under en gifven tid relativt få affekter kunna följa efter hvarandra, och äfven *dessas* början och slut af medvetandet uppfattas högst obestämdt.

En skarp *simultan och successiv inbördes begränsning* är sålunda en af de karaktärer, som hos medvetenhetslementerna tillväxa i samma proportion som deras "relationalitet". En annan egenskap, hvarmed samma förhållande eger rum, är deras *inbördes samband*. Ju mera relationala ett antal förnimmelser äro, desto skarpare afsöndras de från hvarandra och desto fastare kohæra de. Båda egenskaperna tillkomma i högsta grad synförnimmelserna, hvilka såsom koexisterande äro "absolut kohærenta", d. ä. endast kunna föreställas i *en* gifven inbördes ordning (nämligen såvida föreställningen skall uppfattas såsom den samma). Om däremot kroppen utför en kombinerad rörelse, så uppstå, bland andra, en mängd särskilda muskeltensionsförnimmelser, men likasom de ej uppfattas såsom från hvarandra strängt *afsöndrade*, så är *sambandet* och ordningen dem emellan för medvetandet relativt oklar. Ett korollarium häraf är, att af relationala förnimmelser, och isynnerhet synförnimmelser, ett obegränsadt antal af *allt mera sammansatta*, noggrant bestämda och begränsade föreställningar kunna bildas, hvilket nästan icke alls är fallet med de mindre relationala förnimmelserna.

Hvad sammansättningen af *känslor af olika slag* angår, så äro de öfverhufvud mindre fasta än sammansättningar af känslor af samma slag. Likväl äro

de sammansättningar alltid mera relationala, hvilkas leder utgöras af i sig själfva starkt relationala arter af förnimmelser. Sålunda sammansmälta, vid betraktande af ett föremål, vissa känsselförnimmelser med förnimmelserna af ljus och skugga just till följd af den vid föregående förnimmelser inverkan starka kohærensens mellan ljus- och känsselförnimmelser. ¹⁾

Vi kunna nu öfvergå till att betrakta de ofvannämnda allmänna egenskaperna, hvilka på induktiv väg kunna tilläggas medvetandets elementer. Spencer hänför dessa till tre: *relativitet*, *revivabilitet* och *associabilitet*, af hvilka de båda senare nära beröra hvarandra. De låta sig uppvisa såväl hos känslor som hos relationer (samt deras sammansättningar) och följa samma lagar hos bägge. Hvad först *relativiteten* angår, så yttrar sig denna egenskap hos *känslorna* på många sätt. De bero af *artens bygnad*. Man jämföre t. ex. ugglans eller läderlappens förmåga att se vid svagt ljus med människans, eller stöfwarens väderkorn med vindthundens. Vidare af *individens bygnad*. Hit höra sådana fenomen som färgblindhet etc. Quantitativt visar sig denna olikhet t. ex. i Bushmannens synförmåga jämförd med Europeens. Vidare af *individens konstitutionella tillstånd*. Allbekanta exempel äro syn- och hörselskärpans aftagande i ålderdomen, illusoriska och hallucinatoriska företeelser m. m. Vidare af hvilken *del af organismen*, som träffas af den yttre fysiska retelsen. Jämför den olika verkan, som framkallas af en kittling i pannan och under fotsulan. Framför allt höra hit de olika sinnesorganernas olika reaktion mot samma yttre retelse: på handen förorsaka solstrålarne en känsla af värme, på retinan en känsla af ljus o. s. v. Vidare af den träffade *kroppsdelen tillfälliga tillstånd*. Mellan den fullkomliga känslolöshet, som åtföljer excessiv kyla och den känslighet, som tillhör organet vid naturlig kroppsvärme, finnas alla gradationer. Lokal anämi minskar, lokal hyperämi ökar (i de flesta fall) sensationens kvantitet. Om en hand upphettas och den andra afkyles, så kännes samma vatten, af en viss värmegrad, kallt för den förra och varmt för den senare. Vidare af *subjektets och objektets relativa rörelser*. Hvar och en vet, huru mycket kallare ett åbad är än ett sjöbad, äfven om temperaturen är lika. Ännu vida starkare blir kontrasten, om vattnets hastighet höjes betydligt, såsom i en dusch. Om man befinner sig i en järnvägsakupé, som går framåt med ansevärd hastighet, och ett hvisslande lokomotiv ilar förbi i motsatt riktning, äfven med stor hastighet, så iakttagers man ett sjunkande i tonhöjden, som kan belöpa sig till

¹⁾ Jfr för det ofvanstående Princ. of Psych. I, 169 ff.

en hel qvart. Slutligen af de olika sätten för subjektet att inverka på samma objekt. Ett bevis därpå är den olika känslan af ansträngning vid upplyftandet af samma tyngd på lillfingren och på hela armen.

Gå vi till *relationerna*, så visar sig där samma relativitet. De färger och toner, som för målaren och musikern resp. äro vidt skilda, förefalla identiska för den oöfvade. M. a. o. uppfattningen af olikhet beror af subjektet. Relativiteten gäller äfven sammansatta relationer, t. ex. tids- och rumsåskådningarna. Vi hafva redan omnämnt De Quinceys hithörande iakttagelser.¹⁾

Dessa bevis för sinnenas relativitet äro i hufvudsak desamma, som allt sedan den grekiska skepticisms förnyande genom Aenesidemus ofta blifvit framhållna. Parallelismen blir särdeles tydlig, då man erinrar sig innehållet af Aenesidemi s. k. troper. I den första framhålles artens bygnad, i den andra den mänskliga individens bygnad, i den tredje sinnenas inbördes olikhet, i den fjärde våra vexlande kroppsliga och andliga tillstånd, i den femte det vexlande afståndet mellan subjekt och objekt o. s. v. såsom faktorer, hvilka åstadkomma, att samma ting uppfattas på olika sätt (*ἰσχυρία πρὸς τὸ αὐτὸ γαί-νεσθαι*). Spencer har således härvidlag icke tillagt något nytt. Den första upprinnelsen till relativitetsläran öfverhufvud är att söka redan i Heraklits filosofi, hvarpå såväl Protagoras som Aenesidemus stödde sig. Sedan dess hafva de allra fleste af mera framstående tänkare i mera eller mindre mån anslutit sig därtill.

Deremot kan det förvåna, att Spencer icke under denna rubrik omnämnt de vigtiga iakttagelser, som ligga till grund för den s. k. "Weber-Fechner-ska lagen".²⁾ Om en känslas intensitet långsamt och kontinuerligt ökas eller minskas, uppfattas den af medvetandet (approximativt) såsom oförändrad. Om vi t. ex. följa en långsamt bortdöende ton eller en bortilande svala, så kunna vi ännu iakttaga dessa förnimmelser på en vida lägre intensitetsgrad, än vi eljes äro i stånd till. Och om en nerv utsättes för en elektrisk retelse, som, från att vara minimal, långsamt tillväxer i styrka, kan det gå så långt, att nerven förstöres, utan att subjektet erfar någon känsla. Hvar och en vet, att den qvafva luften i ett rum gör ett helt annat intryck på den, som kommer utifrån, än på den, som varit inne, under det att luften småningom försämrats. Om åter retelsen tillväxer icke kontinuerligt, utan sprängvis, så gäller (likväl

¹⁾ Jfr ofvan s. 36.

²⁾ Jfr *Höfding*, Psych. s. 130 ff.

approximativt och egentligen endast för medelstarka retelser)¹⁾ den Weberska lagen, att den fysiska retelsens styrka måste växa (eller aftaga) i ett *geometriskt* förhållande, om förnimmelsens styrka skall växa (eller aftaga) i ett *arimetiskt*.²⁾ Enheten i denna arimetiska serie utgöres af den nått och jämt märkbara intensitetsgraden eller differensen mellan intensitetsgrader, Fechners "Unterschiedsschwelle". Låt a , b , c vara tre växande intensitetsgrader af samma slags förnimmelse, mellan hvilka differensen är nått och jämt märkbar. Låt a' , b' , c' beteckna de motsvarande retelsernas styrka. Då måste $c':b' = b':a'$ för att c skall förnimmas såsom starkare (och a såsom svagare) än b . Därför se vi stjärnorna om natten, men icke om dagen, ehuru deras ljusstyrka är densamma. En motsvarighet till denna lag för förnimmelsernas intensitet finna vi, hvad deras kvalitet angår, i de bekanta kontrastverkningarna, hvilka visa sig inom nästan alla medvetandets områden. Från synpunkten af "relativitet hos känslorna", kunna vi gifva det uttrycket åt alla dessa företeelser, att graden af motsats mellan två successiva retelser inverkar bestämmande på uppfattningen af såväl intensitet som kvalitet hos den känsla, som motsvarar den senare retelsen.³⁾

Angående den andra grundegenskapen hos medvetenhetstillstånden, *revivabiliteten*, eller förmågan att uppväckas genom erinring, finna vi hos Spencer åtskilliga intressanta anmärkningar.⁴⁾ Vi kunna sammanfatta dessa iakttagelser i tre lagar.

1). En känslas revivabilitet är direkt proportional till dess relationalitet. Man erinrar sig sålunda med vida större lätthet och noggrannhet ett åskådadt föremål, än t. ex. en lukt. Affekterna, såsom minst relationala, äro alltså, enligt Spencer, svårare att noggrant erinra sig än några andra medvetenhetstillstånd.

2). En känslas revivabilitet är direkt proportional dels till det antal gånger, den framträdt i medvetandet, och dels till den styrka, hvarmed den fram-

¹⁾ Om den kritik, som från flere håll (af Hering, Bernstein m. fl.) riktats mot den Weberska lagens giltighet öfverhufvud, se *Funke*, a. st. s. 334–359. Allmänt erkänt är likväl, att de för åtskilnad erforderliga retelsetillväxterna *tilltaga* med retelsernas absoluta storlek.

²⁾ Egentligen är detta Webers lag, sådan den tolkades af Fechner. Jfr *Funke* a. st. s. 350.

³⁾ Hvad Spencer anför om "organets tillfälliga tillstånd", kan ej egentligen anses innefatta denna lag. Själf har han icke heller tänkt det så.

⁴⁾ *Princ. of Psych.* I, 228 ff.

trädt. Däraf förklaras den skenbara motsägelsen, att det å ena sidan är de mycket vanliga, å andra sidan mycket ovanliga intryck, som lättast erinras.

3). En känslas revivabilitet är med afseende på ett gifvet moment *omvänt* proportional till styrkan af den känsla, som i detta moment fyller medvetandet. En mycket stark känsla hämmar nära nog all erinring. Här är att märka, att det hämmande inflytandet i högre grad gör sig gällande gentemot känslor af samma slag.

Ofvanstående tre lagar gälla äfven, *mutatis mutandis*, om *relationernas* revivalitet. Rummet, såsom en mera sammansatt, alltså mera relational relationskomplex, är i besittning af starkare revivabilitet än tiden; tiden, än olikhetsförhållandet o. s. v. Öfverhufvud gäller det om relationerna, att de äro betydligt mera revivabla än känslorna. Vi ihågkomma snarare de relativa lägena af dörren, fönstren, kakelugnen o. s. v. i ett rum i vårt barndomshem, än dessa delars färg. Det är ojämförligt svårare att (utan något slags hjälp) börja en melodi i sin rätta tonart än att sjunga den i sitt rätta tempo eller att erinra sig intervallerna o. s. v.

Såsom fysiologiska villkor för en stark revivabilitet framhåller Spencer särskildt: tillräcklig hvila för de därvid verksamma centraldelarna, en ordentlig cirkulation, och ett blod, som innehåller den rätta mängden och proportionen af erforderliga beståndsdelar.

Om Spencer ej konsekvent utelämnade all hänsyn till det spontana, skulle han väl ej hafva försummat att framhålla äfven den frivilliga apperceptionens styrka såsom en viktig faktor vid medvetenhetstillståndens revivabilitet. Ju mera ansträngning det kostar mig att erinra mig ett namn eller faktum, desto säkrare sitter det sedan kvar i minnet.

Vi öfvergå nu till den tredje af de ursprungliga egenskaper, som, enligt Spencer, tillkomma medvetenhetstillstånden, nämligen *associabiliteten*. Härvid torde det för klarhetens skull vara lämpligt att, ehuru Spencer själf ej uttryckligen gjort det, åtskilja tre slag af association. Då medvetandet genomlöper en serie af erinrade medvetenhetstillstånd (t. ex. orange — orangelund — Italien — Garibaldi o. s. v.), så eger mellan dessa en *successiv* association rum.¹⁾

¹⁾ Redan *Aristoteles* egnade åt den successiva associationen en grundlig undersökning (De mem. et remin. II; 451, a, 18 ff.). Bl. a. skiljer han det aktiva "*ἀναμνησθῆσθαι*" och det passiva "*μνησθῆναι*". Äfven åtskiljer han *nödvändiga* från blott *sannolika* associationsförbindelser (451, b, 11—14). Dessutom uttalar han tydligt den äldre psykologiens tre s. k. associationslagar (451, b, 18—20).

Nu kan det inträffa, att de särskilda termerna i denna serie låta uppdelas sig i *enkla* medvetenhetstillstånd. Så utgör föreställningen om en orange en sammansmältning af föreställningar om en viss färg, form, lukt, smak o. s. v. Vi beteckna denna association såsom *simultan*.¹⁾ För båda dessa arter af association gäller, enligt Spencer, en allmän lag, hvilken i öfverensstämmelse med "syntesens" lära om "korrespondensen mellan inre och yttre" formuleras sålunda: Tendensen till association mellan två medvetenhetstillstånd är proportionel till fastheten ("the persistence") af sambandet mellan de motsvarande fenomenerna.²⁾ Men denna lag förklaras själf ur en ännu djupare: hvarje medvetenhetstillstånd, känsla, relation eller komplex däraf, associerar sig i det ögonblick, det uppstår, med *lika* medvetenhetstillstånd i den föregående erfarenheten. "Och utom denna lag för associationen finnes ingen annan".³⁾ Här möter oss den tredje associationsformen, hvilken vi, därvid följande Spencers egen nomenklatur, beteckna såsom *primär*. Den enskilda förnimmelsen måste, för att blifva medveten såsom varande af en viss kvalitet, sammansmältas med erinringar af förut hafda förnimmelser af samma slag⁴⁾. Den primära likhetsassociationen eger sålunda icke rum mellan redan medvetna tillstånd, utan är en förutsättning, för att ett medvetande skall komma till stånd. "En känsla kan icke alls utgöra ett element af själen, utan under vilkor att associeras med mer eller mindre identiska föregångare".⁵⁾ "Att känna en relation, såväl som att känna

¹⁾ Den förste, som genomförde denna åsigt, var *Locke*. De "enkla ideerna" (sensations m. fl.) ingå, enligt honom, föreningar, hvilka genom öfning och upprepning blifva allt fastare. Dock hade redan *Protagoras* förklarat begreppet för en *ἁπλοῦς* af föreställningar.

²⁾ Princ. of Psych. I, 408.

³⁾ Princ. of Psych. I, 210. Om alltså två olika medvetenhetstillstånd kunna associera hvarandra, så beror det därpå, att de någongång förut utgjort ett enda tillsammans. Princ. of Psych. I, 268 etc.

⁴⁾ Det är framför allt af vikt att noggrant skilja mellan denna, omedvetet inträdande, *primära* association och den art af *successiv* association, som grundar sig på likhet. En orange, som nu ligger på tallriken framför mig, kan erinra mig t. ex. om en viss orange, hvars saft uppfriskade mig under en mödosam fotvandring på Sicilien. Detta är en *successiv* association af likhet. Här äro nämligen de associerade termerna redan *medvetna* tillstånd. Men om man anser, att hvardera af dessa båda föreställningar, *för att blifva medveten*, måste hafva sammansmält med en serie förut hafda, så är den association, hvarigenom denna sammansmältning kommer till stånd, *primär*. I detta senare fall äro de associerade termerna icke i medvetandet åtskilda.

⁵⁾ Princ. of Psych. I, 256.

en känsla är att assimilera den med föregående lika; att fullkomligt känna den är att assimilera den med fullkomligt lika".¹⁾

Härmed hafva vi då betraktat de viktigaste momenterna af Spencers induktiva psykologi. Till sist skola vi nämna några ord om en hypotes, som han framkastar, rörande de förut funna medvetenhetselementernas uppdelning i fullkomligt *homogena*, sista elementer.²⁾ Spencer utgår härvid från Helmholtz' bekanta undersökningar af ljudförmimmelsernas natur.³⁾ Ett sammansatt ljudvågssystem uppdelas af örat i sina enkla systemer. Af de komponerande vågornas inbördes förhållande beror ljudets s. k. klangfärg. Om man låter ett vågsystems svängningshastighet aftaga, så kommer man slutligen till en punkt, där tonförmimmelsen upphör och förändras till en serie af skilda, stötlika ljudförmimmelser. Af dessa fakta drager Spencer den slutsats, att den sammansatta tonförmimmelsen (af grundtonen jämte dess partialtoner) faktiskt består af en mängd samtidiga serier af stötlika känslor, ehuru, på grund af den stora hastigheten, såväl hvardera af dessa serier för sig, som alla serierna tillsammans, bilda en "integrationsprodukt", hvori de enskilda stötarna ej särskildt förnimmas. Men ej nog härmed. Spencer fortsätter: "Kunna vi stanna här? Om de olika sensationerna, kända såsom ljud, äro uppbyggda af en gemensam enhet, kan man icke då förnuftigtvis sluta sig till, att samma förhållande eger rum med de olika sensationer, kända såsom smakförmimmelser, med de olika sensationer, kända såsom lukter, med de olika sensationer, kända såsom färger? Ja, skola vi icke anse det troligt, att det finnes en enhet, *gemensam* för alla dessa starkt kontrasterande klasser af sensationer? Det är möjligt, att det gifves ett enda, ursprungligt medvetenhetselement, och att de oräkneliga arterna af medvetenhets-tillstånd frambringas därigenom, att detta element sammansätter sig med sig själf och dess sammansättningar åter sammansätta sig med hvarandra i allt högre och högre grader".⁴⁾

Det vore naturligtvis orätt att strängt kritisera en tanke såsom denna, hvilken uttryckligen blifvit framställd endast såsom en lös hypotes. Blott det

¹⁾ Princ. of Psych. I, 267. Spencer har här rönt stark inverkan af *Hamiltons* undersökning (Lectures II, 238), hvori denne mot den ensidiga beröringsassociationismen framhåller nödvändigheten af en dylik *primär* association såsom förutsättning för hvarje annan.

²⁾ Princ. of Psych. I, 149 ff.

³⁾ Se härom, utom Helmholtz' egna arbeten, *Wandts* Phys. Psych. I, 301 ff. och 386—410.

⁴⁾ Princ. of Psych. I, 150.

kunna vi icke underlåta att erinra om, att äfven om de särskilda sensationernas uppdelbarhet i dylika enheter blefve experimentelt bevisad, så vore därmed den faktiska *qualitativa* olikheten mellan komplexerna (sensationerna) alldeles icke förklarad. Just denna förmåga att af serier af homogena elementer bilda en integrationsprodukt af ny och specifik kvalitet, just den är det, som innehåller den psykiska processens hemlighet. För förklarandet af denna integrationsprodukts kvalitet blefve de homogena elementerna af föga mera nytta, än de rent fysiska rörelserna.

I sammanhang härmed kunna vi lämpligen göra några antydningar om de historiska förutsättningarna för denna hypotes. Redan den *cartesiska* skolan lät föreställningen fysiskt motsvaras af *rörelse* i en viss hjernfiber.¹⁾ *Newton* bestämde, i sammanhang med sin färgteori, denna rörelse närmare såsom *vibration*.²⁾ Denna åsigt utbildades i detalj af *Hartley*.³⁾ Hvad åter beträffar tanken på att låta den enskilda sensationen upplösas i *psykiska* elementer af ännu lägre ordning, så har den, såvidt jag känner, först framstälts af *Leibnitz*.⁴⁾ *Spencer* torde vara den förste, som sammanslog de båda tankarne, och satte de homogena psykiska elementerna såsom motsvarande de särskilda vibrationsvågorna.

¹⁾ Se *Descartes*, passim, t. ex. *De Pass.* I, 23, etc. *Malebranche* *Rech.* II, 5 etc.

²⁾ Så t. ex. i *Philos. Natur. Princip. Mathem.* (Ed. Horsley III, 174): "Sensatio omnis excitatur et membra animalium ad voluntatem moventur vibrationibus . . . per solida nervorum capillamenta ab externis sensuum organis ad cerebrum, et a cerebro in musculos, propagatis."

³⁾ Först i *Conject. de sensu* (1731) sed i *Observ. on man*.

⁴⁾ *Medit. de cognit.*: "Cum colores aut odores percipimus, nullam aliam habemus, quam figurarum et motuum perceptionem, sed tam multiplicium et exiguorum, ut mens nostra singulis distincte considerandis . . . non sufficiat, et proinde non animadvertat perceptionem suam ex solis figurarum et motuum minutissimorum perceptionibus compositam esse." (Ed. Erdm. s. 81).

Vi hafva härmed hunnit till gränsen för vår framställning. Visserligen innehåller Spencers Psychologi hela afdelningar, som vi ännu nästan icke alls berört. Så de anatomiska och fysiologiska undersökningar, som fylla nära hälften af första bandet. Så äfven den kunskapsteoretiska del, hvaråt Spencer gifver namnet "General Analysis". Slutligen de "korollarier" som avsluta verket, och hvilka, ehuru de visserligen röra sig inom det psykologiska området, likväl egentligen behandla särskilda detaljfrågor, som hafva afseende på det närmast följande verket i cykeln, hans "Principles of Sociology". Emellertid torde redan genom detta angifvande af de utelämnade delarnes innehåll tillräckligt förklaras, hvarför vi, med hänsyn till det begränsade omfånget för en afhandling sådan som denna, icke ansett oss böra inrymma någon framställning af dem. De äro dessutom till allra största delen tillägg i de senare upplagorna.

Vilja vi slutligen kasta en hastig blick tillbaka på den tillryggalagda vägen för att söka bilda oss ett totalomdöme om Spencers psykologiska ståndpunkt, så torde den tanke först tränga sig på hvarje läsare, att samma vacklande mellan två principiellt motsatta verldsåskådningar, som visar sig i Spencers "First Principles", äfven framträder på de flesta punkter af hans psykologi. Sålunda betonar han oupphörligen, att från materien till anden ingen öfvergång är tänkbar, men söker likväl göra troligt, att medvetandet och själsförmögenheterna kontinuerligt utvecklas ur den rent fysiska reflexrörelsen. Sålunda förklarar han antagandet af en själssubstans nödvändigt för att förstå jagets enhet, men låter sedan, i öfverensstämmelse med Hume, jaget vara lika med summan af erinrade föreställningar. Sålunda afskiljer han skarpt formen, kategorierna, i tänkandet, men tvekar sedan icke att förvandla dessa kategorier till ett nytt slags sensationer, fast af något kortare varaktighet än de andra. Och resultatet af allt detta blir, att Spencer, i stället att, såsom han själf hoppas och föreställer sig, hafva funnit den rätta försonande lösningen mellan två grundmotsatta åsigter, i själfva verket intager — eller, om man så vill, mot sin vilja tvingas att intaga — en gammal välbekant ståndpunkt, nämligen den rena materialismens. Vi hafva redan anmärkt, huru föga denna ståndpunkt i sak förändras däraf, att hvad föregående författare sökt intvinga inom tiden för *ett* individs utveckling, af Spencer, med evolutionsteoriens tillhjälp uttänjes till en omärkligt fortskridande förändring under ofantliga tiderymder.

En annan anmärkning, äfven den nära till hands, är att en stor del af hvad man varit van att kalla psykologi, icke inrymts i Spencers "Principles." Med undantag af den hypotes angående själsförmögenheternas utveckling, som

framställes i den syntetiska delen, söker man förgäfvos något närmare om affekter och känslor i vanlig mening. Visserligen kan man ej fordra, att ett arbete, som uttryckligen förklarar sig blott skola angifva de ledande grunddragen för den psykologiska vetenskapen, skulle, i likhet med en speciel antropologi, ingående behandla de särskilda arterna af psykiska fenomen. Men *det* anspråket kan man med skäl göra, att den postulerade uppdelningen af medvetandet i vissa elementer skulle ställts i sammanhang icke blott med *några*, utan med *alla* arter af faktiskt förekommande medvetenhetstillstånd. I det Spencer emellertid så godt som uteslutande sysselsätter sig med "förståndsfenomenerna", får det hela det utseendet, som om alla öfriga psykiska företeelser vore för psykologien och sjäslifvet så oväsentliga, att de ej ens behöfde särskildt skärskådas. Detta intryck minskas endast i ringa mån, af den anmärkning, som Spencer i förbigående låter undfalla sig, att "emotionerna" äro allt för invecklade sammansättningar för att kunna utredas; så mycket mindre borde det väl då vara tillåtet, att om naturen af dessa sammansättningar uttala något bestämdt.

Men med alla brister skall ingen opartisk läsare neka, att den spencerska psykologien, liksom den spencerska filosofien i allmänhet är i hög grad beaktansvärd, såväl för en mängd skarpsinniga detaljundersökningar, som framför allt därtör, att den uttrycker en ståndpunkt, där den realistiska verldsåskådningen nästan på alla punkter börjar inse sin egen ensidighet. Och om vi till sist hafva gömt det drag, hvori denna sträfvan allra tydligast framträder, så är det blott för att sluta med hvad vi ansett vara det bästa hos Spencer: den öfverallt tillämpade tanke, att hvarje medvetenhetstillstånd får sin bestämda kvalitet såsom medvetet, endast genom att i medvetandet sammanhållas med förut hafda medvetenhetstillstånd af samma slag. Det behöfver ej påvisas, att denna fruktbara idé, om den fullföljes, förr eller senare måste i grund förändra den spencerska filosofiens allmänna resultater. Utan tvifvel är det en modifikation af en inom de idealistiska verldsåskådningarna ofta förekommande åsig som här dukit upp, men det är dock glädjande att se, att detta frö slagit så starka rötter i en realistisk jordmån. På denna enda punkt har den inom Spencers verldsåskådning pågående striden mellan idealism och realism slutat med den förras afgjorda seger.

